

**O`ZBEKSTAN RESPUBLIKASI XALIQ BILIMLENDIRIW
MINISTRLOGI**

**A`JINIYAZ ATINDAG`I NO`KIS MA`MLEKETLIK
PEDAGOGIKALIQ INSTITUTI**

**Qaraqalpaq tili ha`m a`debiyati fakulteti
«Qaraqalpaq a`debiyati» kafedrasi**

**Qaraqalpaq tili ha`m a`debiyati ta`lim bag`dari`nin`
4-A kurs studenti Reymova Gulbahar Alpisbaevnani`n`**

PITKERIW QA`NIGELIK JUMISI

**Temasi: «Uli`wma bilim beretug`i`n mekteplerdin` 7 klasslarinda
Quran ha`m Ha`dislerdi oqi`ti`wdin` metodikasi»**

Ilimiy basshi: f.i.k.dots. S. Qazaqbaev

Kafedra baslig`i: f.i.d. prof. K. Allambergenov

NO`KIS – 2013

Kirisiw.

Prezidentimiz I. A. Karimov aytqanday: «Islam dini ha'm ma'deniyati'nin rawajlani'wi' haqqi'nda ga'p etkende, biz mine usi' qutli' u'lkemizde tuwilip ka'malg'a kelgen, muhaddes atlarin pu'tkil islam dun'yasi' hu'rmet penen tilge alatug'i'n Imam al-Buxariy, Imam at-Termiziy, Xoja Baxawaddin Naqshbandiy, Axmad Yassawiy si'yaqli' ulamalarimizdi' na'zerde tutamiz. Ruwxiy o'mirimizdi mine usi' atlar menen baylanistiramiz. Biz bul ulli oyshillari'mi'zdi'n qutli' miyrasi'nan pu'tkil xalqimiz, a'sirese jaslarimi'zdin da xabardar boli'wi'na olardi'n mine usi'nday ruwxiy ortaligta ka'mil tabiwina, islam dininin insarpa'rwarli'q filosofiyasi', ulli ideyalari'ni'n jas a'wlad ju'reginen orin aliwg'a sharayat jaratpaqtamiz».

Joqari' ma'deniyat penen ruwxiyliqqa erispesten turi'p, sotsial-ekonomikali'q qu'diretli, rawajlang'an ja'miyette quri'wg'a bolmaydi. Soni'n ishinde, ruwxiyli'q ha'm ma'deniyatti rawajlandi'ri'w ma'seleli uli'wma ma'mleket a'hmiyetke iye eken, oni' teoriyalig-ilimiy izertlew keshiktirip bolmaytug'i'n sotsialli'q-siyasiy wazi'ypa boli'p esaplanadi'. Sol sebepli de O'zbekstanni'n o'z aldi'na qoyg'an strategik maqsetin a'melge asi'ri'wda ruwxiyli'qti' ha'm ma'deniyatti' joqari' ko'teriw ma'mleket siyasatinin a'hmiyetli bag'darlari'nan biri dep xabarlag'an edi.

«Ja'miyet ma'deniyatsiz, ruwxiy a'dep-ikarmli'li'q qadiriyatlari'si'z jasay almaydi',-dep jazadi I. A. Karimov,-Olardi' pisent qilmag'an ja'miyet aqi'betinde ha'lsirewge keledi». Soni'n ushi'n da ma'mleketimizdin sotsialli'q turmi'si'nda

payda bolg'an o'zgerislerdin' tu'p negizinde xalqi'mi'zdi'n' ruwxiy a'dep-ikramli oyani'wi' jatadi'. Ja'miyettin' ma'deniy turmi'si'nda tu'p o'zgerislerdi a'melge asirmastan, xali'qti' a'dep-ikramli'li'q jaqtan oyati'wg'a bolmaydi'. Bul na'rse bolsa milliy qa'dir-qimbatti', milliy ruwxiy tiklewdi talap etedi.

Xalqi'mi'zdi'n' milliy ruwxin' tiklemesten, O'zbekstandi' milliy ekonomikasi'q qiyi'nshi'li'qlardan shi'g'ari'w qiyi'n boladi'. Soni'n' ushi'n I.A.Karimov «Xali'qti'n' ma'deniyati'n, ruwxin' bekkemlew ha'm rawajlandi'ri'w-O'zbekstanda ma'mleket ha'm ja'miyettin' en' a'hmiyetli waziypalari'nan»-dep aytqan edi. Ha'r bir xali'qti'n' keleshegi, aldi menen onin' o'zine, ruwxiy a'dep-ikramli'li'q uqi'pli'g'i'na, milliy sana-seziminin' do'retiwshilik qu'diretine, o'zin-o'zi an'law da'rejesine baylani'sli'. Materialli'q jetiskenlik bolg'an ta'biy mu'tajlik, ma'mlekettin' ruwxiy ka'malati'na tosqi'nli'q jasamawi' tiyis. Sebebi, ruwxiy ma'deniyatqa umti'li'w o'zbek xalqi'ni'n' ko'p a'sirlik tariyxi' dawaminda oni'n' o'zine ta'n qa'siyeti boli'p kelgen. Belgili bolg'ani'nday, sotsialli'q rawajlaniwdi'n' a'hmiyetli sha'rtlerinen biri ma'deniyat tarawi'ndag'i' rawajlani'w boli'p, olsi'z tariyxi'y protsesstin' a'hmiyetin tu'siniwge bolmaydi'. Soni'n' menen birge, ma'deniy rawajlaniwdi'n' o'zgesheligi bar boli'p, tu'rli ja'miyetlerde oni'n' rawajlani'wi'ni'n' Uli'wma nizamli'qlari'na boysi'nadi'. Ma'deniyatti'n' rawajlani'wi' ja'miyette boli'p ati'rg'an o'zgerisler protsessin' jedellestiriw yaki pa'seyttiriwi mu'mkin. A'sirese, ruwxiy ma'deniyatti'n', soni'n' ishinde a'dep-ikramli'li'q ma'deniyati'ni'n' rawajlani'wi' g'a'rezsizlikke iye boli'p, onin' do'retiwshilik belsendiliginde ani'q ko'rinedi. Bul na'rse uli'wma sotsiologiyali'q nizam boli'p, og'an itibar beriw

ha'm esapqa ali'w u'lken a'hmiyetke iye. Sebebi, bugingi ku'n talabi' sotsialli'q rawajlani'wdan buni'n keyingi rawajlani'wi'na ja'rdem beriwshi ma'selelerdi ko'teriwdi, Soni'n` menen birge olardi'n` sheshimin de ko'rsetip beriwdi talap etedi. Bul jerde soni ayti'p o'tiw kerek, g'a'rezsizlikti bekkemlewge qaray qa'dem taslaw awi'r, juwapkerli protsess esaplanadi. Bul joldi' hesh bir ma'mleket an'sat basip o'tpegen. Buni' tariyxta ko'plegen misallar arqali' da'liyllewge boladi. «O`z g'a'rezsiz ha'm rawajlani'w joli'mi'z,-dep jazadi' I.A. Karimov,-bul gu'l menen qaplang'an jol emes, bul totilitarizm miyraslari'nan waz keshiw ha'm tazalaniw, ideologiyali'q ziyantin tiygizgen qaldi'qlardi' joq etiwdin` qi'yi'n uzaq dawam etetug'i'n joli'. Ol dun`ya tsivilizatsiyasi'na qosi'li'w, haqi'qi'y siyasiy ha'm g'a'rezsizlikke erisiw joli'». Haqi'yqati'nda da, ha'zir sonday da'wirde jasap ati'rmi'z, xalqi'mi'zdi'n` keleshek ta'g'diri tap usi' ku'nlerde a'melge asi'ri'li'p ati'rg'an islerimizge baylanisli'. Joqari' ma'deniyat ha'm ruwxilyli'qti'n` jarati'li'wi' ja'miyet ag`zalari'ni'n` sana-sezim da'rejesi menen baylanisli' boladi'. Demek, bul na`rse adamlardi'n` sana-seziminde, dun`yag`a ko`z-qarasi ha'm aqi'l-oyi'nda tu'pten o`zgerislerdin` boli'wi'n, al adamlardi'n` sana-sezimin o`zgertiw bolsa, ja'miyet ruwxilyli'g'i'n rawajlandi'ri'wdi' talap etedi. Ma`selenin` bul eki ta'repi o`z-ara baylanisli'. Ruwxilyli'qti'n` bayi'ti'w o`z orni'nda joqari' ma'deniyatti' jarati'w menen baylanisli'. Insanni'n` huqi'qi'y ma'deniyati'n` oni'n` ruwxiyli'g'i belgilep beredi. Ruwxilyli'q degende insanni'n` aqil-erki, iyman-isenimleri, a`dep-ikramlili'g'i' tu'siniledi. Soni'n` ushi'n da, ma'mleketimizde ruwxilyli'qti' rawajlandi'ri'w ma'mleket siyasati'ni'n` aldi'ng'i' jo`nelislerinen biri dep ayti'p o`tilgen edi.

Sufizm (tasavvuf) haqi'qi'y ma'niste insanparwar ta'liymat boli'p islam a'leminde VIII-a'sirdin` ortalari'nda payda bolg'an ha'm musi'lman Shi'g'i's ma'mleketlerinin` ja'miyetlik ha'm ruwx'i'y turmisi'na teren` kirip bardi' ha'm pa'n, ma'deniyat, a'debiyatti'n` rawajlani'wi'na unamli' ta'sir ko'rsetti.

XI-a'sirden baslap Shi'g'i'sti'n` derlik barli'q belgili shayi'r ha'm jaz'i'wshi'lari', ulamalar, ali'mlar sufizmnen azi'qlani'p, oni'n` insanparwarli'q ha'm haqsuyerlik ideyalari'nan ruwxlang'an. Soni' na'zerde tuti'p ataqli' ali'm E.E. Bertel's o'tken a'sirdin` baslari'nda bi'lay degen edi: «Tasavvuf a'debiyati'n u'yrenbey turi'p orta a'sirler musi'lman shi'g'i'sti'n` ma'deniy turmi'si' haqqi'nda ko'z-qarasqa iye boli'w mu'mkin emes. Bul a'debiyattan xabardar bolmastan Shi'g'i'sti'n` o'zinde an'law qi'yi'n» degen edi. Buni'n` sebebi Sufizm (tasavvuf) haqi'qi'y ma'niste insana'parwar ta'liymat esaplanadi'.

Insanni'n` kamalati', ruwx'i'y-ma'na'wi'y joqari'lawi' ushi'n qayg'i'ri'p kelgen gumanistlik ta'liymatlardi'n` rawajlani'wi'na bizin` ulli ulamalari'mi'zdi'n` u'lesi biybaha.

I BAP DINIY QA`DIRIYA TLARDIN TA`RBIYA LIQ A`HMIYETI

Demokratiyali'q, huqi'qi'y ma'mleket ha'm puxarali'q ja'miyet quriwdi'n', adamlari'mi'zdi' ruwx'i'y qayta tiklewdi'n' tiykarg'i' sha'rtlerinen biri qa'diriyatlardi'n' ma'nisin duri's tu'siniw, olarg'a diqqatti' ku'sheytiw boli'p oti'r. O'zbekstan ha'm Qaraqalpakstan xali'qlari'ni'n, o'mirinde mazmuni' ha'm formasi' boyi'nsha ha'r qi'yli' qa'diriyatlar u'lken rol` atqarg'an, olar turmi'sti'n qi'yi'nshi'li'qlari'n jen'iwde, go'zlegen maqsetke erisiwde sheshiwshi rol` atqarg'an. Biraq sovetler da'wirinde olardi'n' ko'pshiligin qaralawg'a ma'jbu'r bolganbiz, so'ytip olardi' umi'ta baslag'anbiz. Xalqi'mi'z ha'zir bastan keshirip ati'rgan jan'alani'w ha'm qayta tikleniw da'wirinde o'zligimizdi an'law ha'm du'n'yali'q tsivilizatsiyadada orni'mi'zdi' duri's tu'siniw za'ru'rliqi qa'diriyatlar ma'selesine artiqsha itibar beriwdi, olardi' teren` u'yreniwdi ja'ne qayta tiklewdi talap etpekte.

Qadiriyat so'zi arabsha "qa'dir" so'zinen ali'ng'an, qa'diriyat dep adamlardi'n' o'miri, rawajlani'wi ha'm keleshegi ushi'n a'hmiyetli bolg'an ja'miyetlik, ekonomikali'q, sotsialli'q ha'm ruwx'i'y qubi'li'slardi'n' sistema aytami'z. Demek, qa'diriyat adamlar ushi'n a'hmiyeti bar, za'ru'rliqi qa'dir qi'mbatli' na'rseler ha'm qubi'li'slar boladi'. O'tken da'wirden bizge miyras boli'p qalg'an ha'r qanday na'rse albette qa'diriyat bola bermeydi. Qa'diriyatlar sonday materialli'q ha'm ruwx'i'y qubi'li'slar yamasa na'rseler, olardi'n' adamlar ushi'n qa'dir qi'mbatli'li'g'i' tariyx'i'y rawajlaniwda da'llilengen boladi'. Rasinda da jan'a a'wlad usi' waqi'tqa deyin qa'liplesken qa'diriyatlardi' kritikali'q ko'z benen qarap shig'adi', olardi'n za'ru'rlerin qabi'l etedi. Qa'diriyatlarda Uli'wma insani'y ha'm

milliy ruwxı'y ma`deniyat sa`wlelenedi. Sonli'qtan ba`rinende buri'n qa`diriyatlar milliy ha`m Uli'wma insani'y boli'p bo`linedi. Uli'wma insaniy qadiriyatlar barli'q milletler ushi'n ta`n boladi', ma`selen, Uli'wma insanli'q qa`diriyatlar bolg`an insaniyli'q, a`dillik demokratiya birge islesiw, dosli'qta jasaw usag`an qa`diriyatlar barli'q milletlerdin` o`mirinde xa`reket etedi. Milliy qa`diriyatlar ha`m Uli'wma insaniy ka`diriyatlar o`z-ara ajralmas baylani'sta boladi'. Uli'wma insaniy qadiriyatlar milliy qa`diriyatlarda sa`wlelenedi, al ekinshi jaqtan milliy uli'wma insani'y qa`diriyatlar da`rejesine o`sip jetiwi mu`mkin, so`ytip olar birin biri bayi'ti'p ha`m toli'qti'ri'p turadi'- Ma`selen, Muxammeya Muez ad-Xorezmiy, Farabiy. Ibi Sino, Beruniy ha`m tag'i' basqa ilimpazlardi'n`, Imom al-Buxarii, imom at-Termiziy, Yassawiy, Baxawaddin Nakshbandiy. Shayx Najmaddin Qubra ha`m tag'i' basqa al-lamalarimi'zdi'n ruwxı'y miyrasi' milliy shegaradan shi'g'i'p pu`tkil Shi'gi's ha`m du'n`ya xali'qlari'ni'n Uli'wma insaniy qa`diriyatlari' da`rejesine ko`terilgen. Soni'n' menen birge, basqa milletlerdin` wa`killerinin` jaratqan tabi'slari' bizin milliy qa`diriyatlari'mi'zdi'n' –rawajlani'wi'na ta`sir etken ha`m ha`zi'rde usi'nday bolmaqta. Mine usi'nday ta`ri'zde qa`diriyatlar bayi'p baradi'. Qa`diriyatlar o`zlerinin` xarakterine baylanisli' materialli'q ha`m ruwxı'y qa`diriyatlar:

Ha`reket etiw ko`lemine baylanisli' uli'wma insani'y ha`m milliy qa`diriyatlar mazmuni' boyinsha ilimiy, ko`rkem-estetikaliq, a`dep-ikramli'li'q, ekologiyali'q ja`miyetlik-siyasiy mazmundag'i' diniy qa`diriyatlar boli'p bo`linedi.

Diniy qa`diriyatlar o`zlerinde uli'wma insani'y qa`diriyatlardin' printsiplerin ha`m normalari'n sa`wlelendirip adamlardi'n` o`mirine og`ada ulli rol` atqarg`an

ruwxı'y qa'diriyatlarnin` mazmuni'ni'n qa'liplesiwinde og`ada ulli a`hmiyetke iye bolg`an. Bizin` xalqi'mi'zdi'n du'n`yag`a ko`z-qarasi'n turmi's ta`rizin, a`dep-ikramli'q normalari'n qaliplestiriwde zorastrizm mazdekizm, monexeyli'q buddizm ha`m Islam dinleri sheshiwshi rol` oynag`an. Bul dinlerdin ishinde qaliplesken qa'diriyatlar ata-babalarimi'zdi'n` adamgershilikli ruwxiy dun`yasi'n ham ju`risturi's qag'iydalari'n belgilegen. Bul jerde Islam qa'diriyatlari'ni'n` xalqimi'zdi'n` ta`riyxi'ndag`i' orni'n ayri'qsha atap o`tiwimiz lazi'm. En jas din bolgan Islam dininin` o`zi VII a`sirdin` basi'nda payda bolg`an. Ruwxı'y qayta tikleniwde Islam qa'diriyatlari'ni'n` roli ayri'qsha. "Diniy qa'diriyatlar, Islamlı'q tu'sinikler o'mirimizge sol da'rejede sin'ip ketken, olarsi'z biz o`zligimizdi jog`altamiz"<sup>1</sup>, - degen edi prezidentimiz Islam Karimov. Islam du'n`yali'q ha`m diniy ma`selelerdi birlestiretug`i'n dun`yag`a ko`z qaras ol a`dep-ikramli'li'q, huqi'qi'y ha`m tag`i' basqa insani'y ma`selelerinin` sheshimin beretug`i'n filosofiyali'q sistema islam dini, onin` muqa`ddes kitabi' quranda ha`m ha'dislerde insandi uli'g`laytug`i'n adamgershilik, a`dalatli'q ideyalari'n ken`nen na'siyatlaytug`i'n ko`rsetpeler og`ada ko`p. Soni'n` ushi'n. bizin` xalqi'mi'z ha'tte kommunistlik ideologiyanın` jeke ha`kimshiligi zamani'nda da Islamdi' hu`rmetlewin toqtatqan emes. «G`a`rezsizlik da`wirinde demokratiyalı'q, huqi'qli'q, puqaralı'q ja`miyet quri'w barisinda Islam dininin` ja`miyettegi omi'n ani'q belgiledi. O`zbekstan ha`m Qaraqalpaqstan Respublikalari'ni'n Konstitutsiyalari'nda puxaralardi'n` hu`jdan erkinligi qa'liplestiriledi. «Hu`jdan erkinligi ha`m sholkemler haqqi'nda»

¹I.Karimov.O`z keleshegimizdi o`z qolimiz benen qurıp atırmız No`kis«Qaraqalpaqstan»1999j.16b

jan'a redaksiyag'a O'zbekstan ha'm Qaraqalpakstan Reslublikalarini'n ni'zami' qabi'l etildi, ja'ne turmi'sqa engizilmekte. Islam qa'diriyatlari'na hu'rmet ko'rsetildi. Qurban ha'm O'raza haytlar g'alaba xali'qli'q dem alis ku'ni dep ja'riyadandi. Ji'li'na 3-3.5 min adam Haji'g'a bari'p kelmekte. Tashkentte Islam Universiteti ashi'ldi'. Islam qa'diriyatlari' xalqimi'zdi'n turmi's ta'rizi si'patinda da'stu'rler ha'm u'rp-a'detler si'pati'nda o'mi'ri'mizge bekkem sin'isip ketken. Buni' ayri'qsha ko'rsetip Prezidentimiz Islam Karimov bi'lay degen edi "Biz ata-babalari'mi'zdi'n muqaddes dini bolg'an Islam dinin qa'dirleyimiz hu'rmet etemiz adamzat ruwx'i'y dun'yasi'nda iymani'isanimdi, insani'y pa'ziyetlerdi bekkemlewde oni'n orni'n ha'm ta'sirin joqari' bahalaymi'z"². O'tken a'wladlari'mi'z hu'rmet penen ori'nlap kelgen diniy qa'diriyatlardan O'raza hayt, Qurban hayt, Su'nnet toyi', mu'siybetke baylani'sli' u'rp-a'detder, ata-analarg'a hu'rmet. Jasi' u'lkenlerge ha'm jetim-jesirlerge mu'riwbetli. ilimli boli'wg'a umti'li'w, shan'araqti' bekkemlew ustazlardi' izzet-hu'rmetlew, watandi su'yiw, o'lgenlerdin` qa'birin ziyarat etiw ha'm eske tu'siriw ja'ne basqada usi'nday Islamiy qa'diriyatlar ha'zirgi ku'nde de u'lken ta'rbiyali'q funktsiyalardi' atqarmaqta. Islam qa'diriyatlari basqalardin' haqin jew, araqxorli'q, giyabentlikti qaralag'an. Haram islerden awlaq ju'riwge. insa'pli', diyanatli', iymanli', hadal, pa'k, sabi'r-taqatli'. na'psini tiyiwg'a ta'rbiyalang'an. Islamiy qa'diriyatlardi'n` tiykarg'i' ileyalari' Qurani' Ka'rimde, paygambarimi'zdi'n Ha'dislerinde olardi'n` negizinde jarati'lg'an shariyatta sa'wlelengen. Olarda ta'rbiya, a'dep-ikramli'li'q, o'z-ara dosli'q qatnaslar, mehir-aqi'bet, pa'klik, a'dillik qusag'an qa'diriyatlar ken` tu'rde talqi'lang'an, tuwi'sqanlar ata-ana ha'm

perzentlerdin' huqi'qlardi'n` ma`selesi adamgershilikli tu`rli sheshilgen.

Shariyatta Alla ta`repinen ruxsat etilgen na`rseler hadal, al qadag`an etilgenleri haram dep belgilengen. Islamda hadalli'q penen islewshiler qollap quwatlanadi', al haram islewshiler bul du`n`yada qaralanadi', ol du`n`yada jazalanadi'. Haram unamsi'z islerdin' qatari'na mi'nalar kiredi: jaramli' bola tura jumi'ssi'z ju'riw, buzi'qshi'li'q etiw, ata-anadan teris pa`tiya ali'w, palkerlerge iseniw, si'yqi'rli'q penen shug`i'llani'w, i'ri'm islew, adam o`lgende dawis shi'g`ari'p ji'law, sawdasati'qta qi'yanet etiw, birewdin` haqi'na ha`m amanati'na qi'yanet etiw, ant ishiwshilik, su`txorli'q, birewdi mazaqlaw, g`iybat ayti'w", no`hmet jala jabi'w, gu`man etiw. Adamni'n` si'rti'nan jamanlaw, o`tirik so`ylew abi'ray to`gi'w, adam o`ltiriw, biyopali'q h.t,b- ta`kabbi'rli'q menmenlik, dan`qparazli'q, maqtanshaqli'q, si'qmarli'q i'si'rapgershi-uyatsizli'q basqalarg`a jamanli'q islew, basqani' ko`re al-mawshi'li'q, qi'yanet, o`tirikshilik. ta`rezinen jep qali'w, tuxi'mli'q, paraxorli'q, adamni'n` jani'na qasti'yanli'q etiw sawatsi'zli'q, basqalardi'n` mal-mu`lkine, bala-shag`asi'na ko`z alarti'p qaraw musi'lmanshi'li'qqa og`ada jat na`rseler dep qaralgan. Paygambari'mi'zdi'n` ha`dislerinde basqa dindegi adamlardi' kemsitiw pu'tkilley unamsi'z ha`reket dep bahalanadi'. Bir jazi'qsi'z adamni'n` o`ltiriliwi pu'tkil adamzatti' o`ltiriwden gu`nasi' menen ten'dey dep bahalanadi'. Islamda mo`min mo`minge ja`rdemlesiwi, bir mo`min ekinshisinin` mal dun`yasi'na ha`m jani'na ha`m jani'na qastli'q etpewi, kelisimli, o`z-ara ti'ni'sh tati'w jasawi' talap etiledi. Islam qa`diriyatlari'nda ta`biyatqa qorshagan ortalı'qqa mehr-muxabbatli' boli'w, suwdi', hawani' topi'raqti', haywanat ha`m o`simliklerdi asi'rap abaylap saqlaw na`siyatlanadi'.

Islamdag'i' hadal, sawap islerdin` ata-anaga hu`rmet, ilimli boli'wg`a umti'li'w, birge islesiw, dosli'q, insaniyli'q, watandi' su'yiw, hayal-qizdardi' qa`dirlew, miyrim-sha`pa`a`tli' boli'w, rasgo'ylik nandi' ardaqlaw, diyanat saqiyli'q, miymandosli'q, miyrimanli'q, tazali'q, jeke azadali'q, shi'damli'li'q, is bilermenlik, qa`na`a`tli' boli'w na`psini ti'ya biliw, isenim, kewil ashi'qli'q, mu`layimli'li'q, ma`rhamatli' (siz-bizli) boli'w, tuwri'li'q, shu`kir etiw, wa`dege opa, kishiheyillik, iybe, u`nemlilik penen jasaw, si'r saqlaw jomartlilik h.t.b. kiredi.

Islamda insan en` basli' ka`diriyat si'pati'nda bahalanadi. O'ytkeni insan Alla jaratqan en` joqarg`i da`rejeli, en hu`rmetli na`rse. Og`an muhabbat, demek, Islam adamdi' uli'g`laydi', kamil insandi' qaliplestiriwdi wazi'ypa etip qoyadi'. Bul son`g`i' ideya a`sirese sufizmde ayqi'n bayanlangan. Oliy ma`jlistin' 1 sessiyasi'nda Islam Karimov soylegen so`zinde Islam qurg`aq ga`plerdin` ji'yi'nti'g`i' emes, al biz ushi'n ol iyman ha`m a`dep-ikramli'li'q ha`m diyanat ha`m ma`ri'pat, ol adamlari'mi'zdi' o`zin-o`zi basqara ali'wg`a jaqsi' qa`siyetlerdi ko`beytip jamanlari'nan quti'li'wg`a shaqi'radi'. Awi'r-awi'r si'nawlarga shi'dam beriwge jaqti'li' ku`nlerge umti'li'p jasawga shaq`iradi' dep bahalag`an edi.

Mine bul joqari'da ayti'lg`an Islam qa`diriyatlari'ni'n` xalqi'mi'zdi'n` o`mirinde a`diwli, unamli' ti'ni'shli'q ha`m tati'wli'qqa baslawshi' ideyalari' ha`zirgi zamanda Islamli' siyasatlasti'ri'p oni' jeke ma`pke paydalani'wga umti'li'p ati'rgan Islam ekstremistlerinin`, Islam fundamentalistleri ha`m aqi'yda parasmarinin' maqsetlerine pu`tkilley qarsi' keledi. XXI a`sirdin' bosag`asi'nda Islamni'n` siyasatlasi'wi' Islamnin` reformalar dep atalg`an u`lken o`zgerisler ju`zege shi'qpaqta Islamdag'i' ekstremistlik ag`i'mlar XVIII a`sirde xanbaliya

mazxabinin` qushag`inda kelip shi`qqan vaxxabizmnin` tikkeley dawami` boli`wi` menen birge XIX a`sirde qa`liplesken panislamizm ideyalarin qu`ta` turpayi jollar menen a`melge asi`ri`wg`a umti`li`wshi`li`q boli`p tabi`ladi`. Bul ag`i`mni`n` tiykari`n sali`wshi` Jamal ad din el Afganiy (1839-1897) boli`p 1884-ji`li` Parijde jurnal shig`ari`li`wi`na erisip onda panislamizm ideyalarin birinshi boli`p na`siyatlay baslaydi`. Bul ideyanin` tu`pkilikli mazmuni` barli`q musi`lmanlardi` «a`dil ha`kiminin` basshilig`i`nda birlestiriw boldi`. XX a`sirde bul ideyalardi` «musi`lman biradarlari`» (a`l-Ixban al-muslimun sho`lkemi radikal formada rawajlandi`. Bul sho`lkem 1928-ji`li` Mi`srdin` Ismailiya (Aleksaddriya) qalasi`nda mi`srdi` shayx Xyasan al Banna ta`repiyen tiykarlandi` Al-Banna panslamizmdi «jihad»tin` joli`nda gu`res ideyasi` menen birikpegen, «Islamiya ma`mleket» ha`m «Islamin milletlik» ideyalari`n rawajlandi`rg`an. «Musi`lman bag`darlari`» sho`lkemi Islam ellerine ken`nen taralg`an ha`m maqsetke erisiwdin` tiykarg`i` joli` dep terrorizmli ja`riyalagan. Basi`m ko`pshilik ellerde olardi`n`, iskerligi qadagan etiledi, sonli`qtan ol jasi`ri`n ha`reket etedi. Ha`zirgi da`wirge kelip-bul sho`lkem bir-birinen g`a`rezsiz o`z aldi`na isleytug`i`n ag`i`mlari`na bo`linip ketken. Olardi`n` arasi`nda «at-Takfir va-l-xijr», «al-Jixod», «Xizb taxrir al-aslamiya» h.t.b. sho`lkemler bar.

«Xizb at-tahrir ad-islamiya» (Islam azatliq partiyasi) 1952-ji`li Palestinaliq Taki ad-din a`l-Nabaxanin ta`repiyen sho`lkemlestirilgen. Bul partiya du`n`yaliq ko`lemde Islam ma`mleketin yag`ni`y xalifatliqti qaytadan tiklew boli`p esaplanadi`. Bunday ma`mleket diniy Islamiy nizamlarg`a tiykarlani`wi`, bir oraydan xalif ta`repiyen basqari`li`wi` en` aqi`ri`nda pu`tkil du`n`yani`n` usi` xalifaqa

birigiwi maqset etip qoyi'ldi'. Partiyani'n` da`stu`ri islep shig`ilg`an, ol 187 ba`ntten ibarat boli'p ha`kimiyatti qolg`a ali'wdi' tiykarg`i' maqset etip qoyg`an. Bug`an erisiw ushi'n Islamiy pikir ju`rgiziwshi jetik ma`deniyatli' adamlardi' jetilistiriw wazi'ypa etip qoyadi'. Birinshi basqishti Islam ta`liymati' menen tanisti'ri'w ushi'n ma`deniy ag`arti'w isler ali'p bari'ladi', ekinshi basqishta siyasiy iskerlikke tarti'ladi'. Partiya 3-10 adamnan ibarat jasi'ri'n toparlardan du`ziledi. Bul partiyanin` sho`lkemi Yordaniya, Siriya, Livan ha`m basqada Arab ellerine taralg`an. Al basqari'w oraylari' Bati's ma`mleketler dep ja`riyalang`an. Bul ag`i'mni'n', ma`nisi alg`a qoyg`an maqsetleri Islam Karimovti'n` «O`z keleshegimizdi o`z qoli'mi'z benen quri'p ashami'z» dep atalgan «Tu`rkistan» gazetasi'nin` xabarshi'si'na bergin juwaplari'nda ken` tu`rde bayan etilgen. Prezidentimizdin` ko`rsetiwinshе «Xizbi taxriri Islamiya» sho`lkeminin` wa`killeri bizin` ma`mleketimizdin` aymag`i'ndag`i' jasi'ri'n pinhaniy jumi's ali'p bari'wg`a xizmet etpekte. Olardi'n` tiykari' sanasi' toli'q qa`liplespegen ta`jiriybesiz jaslari'mi'zdi' o`z duzag`i'na ildiriwge, tu'rli jollar menen olardi'n` sanasi'n uwap, o`z xalqi', o`z eline dushpang`a aylandiriw ushi'n qarji ayamastan ha`reket etip ati'r.

Islam dini a`sirlerden berli xalqi'mi'zdi'n` milliy ruwxı'y dun`yasi'ni'n` qa`liplesiwinin` negizlerinen biri boli'p kelgen. Islamdag`i uli'wma adamzatli'q qa`diriyatlar, joqari' da`rejeli a`dep-ikramli'q ideyalari' ha`zirgi ha`r ta`repleme rawajlang`an jetik insanlardi' qa`liplestiriwdin` og`ada a`hmiyetli faktori' boli'p kelmekte. Shi'n ma`nisinde Islamdag`i' adamgershilik qari'm-qatnasti'n` ta`jiriybeleri negizinde islenip shig`i'lg`an a`dep-ikramli'q qa`diriyatlari' bugingi ku'nde de jan`asha pikirleytug`in ruwxıy dun`yasi' bay insanlardi' ta`rbiyalawda

aʼhmiyetli. Prezidentimiz Islam Karimov dinninʼ, soniʼnʼ ishinde Islamninʼ adamlardiʼnʼ tiʼniʼsh tatiʼw jasawiʼna unamliʼ taʼsir etkenligin, haʼzirde usiʼnday haʼm basqa da waziypalardiʼ oriʼnlap atiʼrgʼaniʼn atap koʼrsetedi. Usiʼ koʼz-qarastan oʼz-oʼzinen eki juwmaq: Birinshiden, jurtiʼmizda din basqalariʼ menen tenʼ huquqiʼy maʼdeniy qaʼdiriyat dep taʼn aliʼnadiʼ, ogʼan huʼrmet-izzet islenedi, ekinshiden taza diniy isenimdi qanaatlandiʼriʼwdan shetlep, siyasiy maqsetlerdi aʼmelge asiʼriʼw ushiʼn dinnen paydalaniw qadagʼan etilgen. Sonliʼqtan din tuwraliʼ soʼz etkende Islam dini menen Islam ekstremizmi tuwraliʼ eki tuʼsiniktinʼ bir-birinen keskin ayiʼrmashiʼliʼgʼiʼn ajratiʼp biliwimiz tiyis. Islam dini, onda saʼwlelengen uliʼwma insaniy qaʼdiriyatlar buriʼnda, haʼzirde uʼlken taʼrbiyaliʼq unamliʼ rolʼ atqargʼan. Diniy qaʼdiriyatlargʼa, jurtimiʼzdan shiʼqqan ulliʼ aliʼmlariʼmiʼzdiʼnʼ ruwxıʼy miyrasiʼna huʼrmet islengen, haʼzirde sonday boliʼp qalmaqta. Al Islamdagʼiʼ fundamentalizm haʼm ekstremizmge keletugʼiʼn bolsaq, olar Islamdiʼ tazalaw, daʼslepki haliʼna keltiriw bayragʼiʼ astiʼnda siyasiy maqsetlerdi qoymaqta, gʼaʼrezsiz respublikamiʼzdiʼnʼ duʼzimin oʼzgertip ogʼan Islamliʼq bagʼdar bermekshi, nizamliʼ tuʼrde qaʼliplesken haʼkimiyattiʼ qolgʼa almaqshiʼ, Orta aʼsirlik jaʼmiyetlik qatnaslardiʼ ornatpaqshiʼ. Aʼlbette, bunday koʼz-qaraslar, haqiʼqiʼy Islamniʼnʼ maʼnisine say keletugʼin pikirler emes. Aʼsirese, diniy ekstremistlerdinʼ terrorizmdi, jinayatshiʼliʼqtiʼ oʼzlerininʼ quraliʼna aylandiʼrgʼanliʼgʼiʼn shiʼn musiʼlmanlar qaralmaqta. 1999-jıʼl 16-fevralʼda Tashkentte juʼz bergen tragediyaliʼq waqiʼyalar diniy ekstremistlik ruwxtagʼiʼ adamlardiʼnʼ isi ekenligi belgili bolgʼanda, puʼtkil dunʼyadagʼiʼ haqiʼqiʼy

1. Islam Karimov. Alla qaʼlbimizde, juregimizde. «Uzbekiston ovozi» gazetasi 6-mart 1999 jil

musi'lmanlar og'an o'zlerinin keskin narazili'g'i'n bildirdi.

Prezidentimiz Islam Karimov Islam dinine xalqi'mi'zdi'n` qatnasi'n bildirip bilay dep jazadi: «xalqi'mi'zdi'n` mi'n` ji'lli'q tariyxi'n bu'gingi ruwx'i'y o'mirin, diniy-diyani'ni ayqi'n bildirip ayti'wi'mi'z mu'mkin, Alla bizin` qa'lbimizde juregimizde... Men O'zbekistan basshisi' si'pati'nda qandayda jawi'z ku'shlerdin` muqaddes Islam dinimizdi, ata-babalarimi'zdi'n` isenimin, musi'lman puxaralari'mi'zdi'n` quwdalani'wi'na, ja'ma'a'timizdin` o'mirine qa'wip tuwg`izi'wg`a hesh qashan jol qoymaymi'z»¹

Jurtbasimizdi'n` bul jali'nli' so'zlerinde Islam dinine bolg'an izzet-hu'rmet, isenim ani'q ayqi'n ko'rsetilgen. Xalqi'mi'zdi'n` Islamdag'i' fundamentalistlik, aqidaparasli'q, ekstremistlik ko'z-qaraslarga ha'm ha'reketlerge qatnasi' og`ada ani'q ko'rsetilgen.

Quran Shig'istin` ko'p g`ana ellerinde filosofiya, huqi'q, tariyx, a`debiyat ha'm estetikag`a ta'n bolg'an tag`liymat tiykari'nda da u'yrenilgen. Erte da'wirdegi baslang'ish, orta ha'm joqari' ta'limnin` negizi bolg'an. Olay boli'wi'nda tiykarg'i' sebepleri bar. Sebebi Quran birinshi gezekte dun'yadag'i' en` da'slepki orni', Jaqsi'li'q ha'm Jamanli'q arasi'ndag'i' guresleri, bul a'lemdi jaratqan jalg'i'z Allataalag`a g`ana iseniw, oni'n` a`dalatli' ko'rsetpelerine iseniw ha'm moyinlaw, oni'n` tag`liymatlari'n xali'qqa tarqati'w-bul shi'ni'nda da ulli' tag`liymat. Ekinshiden Quran adamzat huqi'qi'ni'n` shegaralari'n ko'rsetip beredi. Adamzat ushi'n pari'z bolg'an ha'diyseler Qudayg`a qulshi'li'q etiw, bes waqli namaz, za`kat, u'sir, talaq, sawap, sadaqa, jetimlerden` basi'nan siypaw ha'm basqa da zan` qag'i'ydalari' tikkeley huqi'q penen baylani'sadi'.

Demek Quranni'n` filosofiya ha`m huqi'q ilimi menen baylanisli ekenligine heshqanday shek kelitirp bolmaydi. Soni'n` ushi'nda birinshi bapta bul haqqi'nda toqtap o`tkenbiz.

Bunnan tisqari Quran tariyx ilimi menen de bekkem baylani'sadi'. Ma`selen, jer betinde en` da`slepki tirishiliktin` payda boli'wi', ha`rqi'yli' taypalardi'n` o`z dun`ya tani'wi'ni'n` payda boli'wi', olar arasi'ndag'i' qarama-qarsi'li'qlar, bul gu`reslerde payg`ambar ha`m a`nbiyalardi'n` tutqan orni', olardi'n` tariyxtag'i' roli, jasag`an zamani' ha`m tag`liymatlari' haqqi'nda tu`sinikler. Bul a`lbette pu`tkil dun`ya tariyxinin` bir bo`legi ekenligi ma`lim. Soni'n` ushi'nda ekinshi bapta bul haqqi'nda birqansha ken`irek toqtag`anbiz.

Ushi'nshiden-Quran a`debiy estetikaliq tag`liymat boli'p ta esaplanadi. Onin` ayi'ri'm sebepleri de bar. **Birinshiden** –Quran ko`rkem til menen jazi'lg`an hujjet. **Ekinshiden**-jaqsi'liqti ugitlewshi didaktikali'q na`siyatlarg`a toli tag`liymatlarg`a iye. **Ushi'nshiden**-personajlar arasindag'i gu`res ani'q sa`wlengen. Basli qaharmanlari' daralang`an. **To`rtinshiden**-syujetlik ha`m kompozitsiyaliq belgilerga iye. **Besinshiden**-konflikt (tartis) ha`m sheshim o`z orni'nda beriledi. **Altinshidan**-belgili bir metodikaliq bag`dari' bar. **Jetinshiden**-ha`rbir qaharmanın ha`reketi a`debiy-estetikaliq sipatlamalarg`a iye. Demek Qurandi' a`debiy-estetikali'q miyras sipati'nda da qabi'l etiwge boladi'. Quran qara so`z benen jazi'lg`ani' menen de qosi'qqa usap oqi'ladi'.

Biraq onin` ko`rkem a`debiyattan pariqlatug`in ta`repleri de bar.

Ko`rkem a`debiyat degenimiz ha`zir boli'p ati'rg`an yaki buri'n boli'p o`tken, yaki bolmasa boli'wi' mu'mkin bolg`an ha`diyselerdi ko`rkem so`z

benen obrazli' tu'rde bayanlaw.

Demek a`debiyatta boli'wi' mu'mkin bolg'an ha`diyselerdi yadtan shig`ariw, fantaziyaliq syujetlerge beriliw u'stinlik etedi. Al Quran tag`liymati bolsa, Qurandag`i' ha`diyselerdi yadtan toqi'lg'an dep ayti'w hasla mu'mkin emesligin uqti'radi'. Demek, Quranni'n` jazi'li'wi ko`rkem shig`armag`a usag`an menen de ondag`i waqiyalardin` ha`mmesi hu'jjetli tek Allataalani'n` qadag`alawi'nda boli'p o'tken waqiyalar g`ana jazi'lg'an. Ma`selen: «Nuw payg`ambar qissasi», «Abil ha`m Qabi'l qissasi», «Yusi'p-Zlixa», «Ibrahim ha`m Xajar», «Ismayil», «Dawit», «Luttin` qati'ni'», «Yunus jayin ishinde», «Iysa», «Muxammed payg`ambar» kibi qissalardi eske alg'an ori'nli'. Bul qissalardi'n` ta'repi sonnda, bundag`i' syujetler Quran syujetlerinen uzaqlasi'p kete almaydi'. Solay bolsada Qurandi' a`piwayi' ko`rkem shig`arma si'pati'nda talqi'lap bolmaydi'.

II.BAP QURAN HA`M HA`DISLERDI OQI'TI'WDIN` METODIKASI

Arab ma'deniyatinin` en` muqaddes esteliklerinin` biri esaplang`an Quran islam qag`iydalarinin` toli`q jiynag`i boli`p , diniy isenim, huqi`q, a`dalat ha`m ta`rbiya ma`selelerin toli`q o`z ishine qamtiydi. Bul kitap negizinen Allataala ta`repinen 23 ji`l dawaminda Ja`bi`riyil perishte arqali` kewline sin`dirilgen kitap boli`p , ol son`inan bayip qag`azg`a tu`sirilgen. Soni`n` ushi`n da bundag`i so`zler Allataalanin` o`z qa`lewi menen o`zinin` mo`min bendelerine jiberilgen u`giti si`pati`nda u`yreniledi. Bul kitapqa heshkim de avtor si`pati`nda dawa qila almaydi`. Sebebi, barha qol jazbalarda "Quran so`zi — allanin` so`zi»— degen pikir qabi`l almag`an.

Quranda adamlardin` du`n`ya tani`wi`, jasaw sharayati, o`mirge kozqarasi`, o`mirde utqan orni` islam dininin` qag`iydalar tiykari`nda sheshilgen. Bunda ha`r qanday adam o`z sheshimin pu`tkilley Allataalag`a tapsiriwi ha`m sol tiykari`nda o`mirden hadal ha`m baxti`yar orni`n tabiw uqtiriladi. Soni`n` ushi`n da Quran su`relerinde artiqsha qollang`an so`z joq. A`sirese onin` arab dinindegi su`releri poetikaliq sheberlik penen jazi`lg`an boli`p og`an du`zetiwi kirgiziwi hasla mu`mkin emes. Ko`pshilik su`releri qara so`z benen jazi`lg`an poeziyag`a uqsaydi`. So`zlerinin` qiraa`tilig`i (muzikali`li`g`i`, i`rg`aqli`li`g`i`) a`dewir basi`m, Soni`n` ushi`n da, bul kitapta tek arab tilinde g`ana oqi`w uqti`ri`lg`an. Biraq, son`g`i` da`wirde ko`p g`ana xali`qlardi` Quran su`relerin tu`sinip oqi`wg`a bolg`an talaplari`ni`n` ku`sheyiwine baylanis Qurandi` inglis, nemets ha`m oris tillerindegi awdarmalardan asqan o`zbek, qazaq, qirg`iz tillerde awdarila basladi. Bul a`jayip esteliktin` jetiden bir bo`legi (Haftyak) qaraqalpaq tiline de awdari`ldi`.

Quran ta'liymati'ni'n` tiykarg'i' heshkimge ko`rinbesten adamlar arasi'ndag'i' jaqsi'li'q ha'm jamanli'qlardi' baqlap turg'an ulli' ha'm jalg'i'z Allataala haqqi'ndag'i' ta'liymati'nan ibarat. Ol o'z ta'liymatlari'na boysi'ng'an ha`rqanday millettegi, taypadag'i adamzat o`zinin` haqiyqiy bendesi si'pati'nda qabi'l aladi' ha'm alg'i'slaydi'. Quran islamni'n` tiykarg'i' ma`resimleri si'pati'nda (namaz, oraza, za`ka`t) ha'm tag'i' basqalari' belgilep beredi. Ondag'i' huqi'q ha'm a`dep qa`deleri sha`riyatqa tiykar etip ali'ng'an. Bunda adamlar tiykari'nan eki bo`lekke bo`linedi. Birinshi; islarn dinine iseniwshiler — musi'lmanlar ekinshisi: islam dinine isenbewshiler — ka`pirler. Musi'lmanshi'li'qti' adamlardi'n` milletine qarap aji'rali'p bolmaydi'. Musi'lmanshi'li'qti'n` to`rkinine tu'sinip oni' ta'n ali'wshi' ha`r qanday g`ayri' din musi'lman boli'wi' mu`mkin. Soni'n` ushi'n da islam o'z ta'liymatin tu'sinip ta'n alg'an ba`rshe millet ha'm qa`wimlerdin` birigiwinin` ta`repdari' ekenligin bildiredi.

Quran Soni'n` ushi'n da islam dininin` negizgi qag`iydalarin belgilep beriwshi kitap boli'p esaplanadi'.

Islam VI a`sirden baslap Aziya, Afrika ha'm Kavkaz ellerinin` bir bo`legin o`zine ja`mlestirgen du`n`yada belgili dinlerdin` biri edi. A`sirese Orta Aziyada bul din bekkem ori'ndi' iyeledi.

VI a`sirden baslap Orta Aziyanin` arablar ta`sirinde boli'wi', bul jerde arab tili, dini ha'm ma`deniyati'ni'n` rawajlani'wi'na sebepshi boldi'. Bul jerdegi mektep-medreselerde sabaqlar arab tilinde oqi'ti'ldi'. Xali'qti'n` sawatli' bo`legi arab tilin o`zlestirdi. Soni'n` ushi'n da bul ellerde arab qol jazbalari'ni'n`

tarqali'wi' ta'biyy edi. Al. Quran bolsa, bul jerdegi xali'qlardi'n` ruwxiy azi'g'i boli'p esaplanadi'. Usi'nday sebepler menen Quran su'releri de o'zbek, ta'jik, qazaq, tu'rkmnen, qirg'iz ha'm qaraqalpaq ma'deniyati'ni'n` tariyxi' menen og`ada baylani'sli'.

Quran ta'liymati'ni'n` en` a'jayi'p tamani' sonda, ol adamlardi' birin-biri aldamawg'a, birewdin` haqi'si'n jemewge. turmisqa qa'na'a't, o'mirge bereket, haqi'yqatli'qti' moyi'nlaw, jetimlerde siylaw kerekligi tu'sindiriledi, soni'n` menen birlikte adam balasi' jasi'ri'n halda ko'p g`ana namaqul islerde isleydi. "Bul islerimdi heshkim bilmeydi"— dep oylaydi', Bul kitapta bunday jasi'ri'n islerden Allatalani'n` tek o'zi xabardar ekenligi haqqi'nda xabar beredi. Soni'n` ushi'n da adamzatti'n` eki o'miri bar ekenligi. birinshisi: jer u'sti du'nyasi', yag'ni'y ha'zirgi adamzat jasap turg'an du'n`ya. Ekinshisi: jerasti' du'n`yasi', yag'ni'y adam o'liminen keyin qaytadan tirilip, jer u'sti du'nyasinda ko'rsetken jaqsi'li'q ha'm jamanli'qlari' haqqi'nda esap beriw.

Quran taliymatina ko're jer u'sti du'n`yasi adamzatti qadag'alaw du'nyasi', Bul dun`yada da jaqsi'li'q ha'm jamanli'qti' tarqatiwshi'lar ko'p boladi'. Jaqsi' ha'm jaman adamlar da Allataalani'n` bendesi. Soni'n` ushi'n o'z bendelerinin` jasawi' ushi'n erkinlik bergen Allataala bul du'n`yada ha'ddinen asi'p ketkenlerde qatal jazalaydi'. Apatqa ushi'ratadi'. Bunnan ti'sqari' bul du'nyani'n` a'dil patshalari menen qazlari' da a'dalat ushi'n gu'resken islam ta'liymati'na ja'rdem beriw kerek,— dep esaplaydi'. Soni'n` ushi'n da ha'rqanday adamda en` da'slep islamg'a bolg'an isenim payda boli'wi' za'ru'r.

Quranda bayan etilgen ekinshi du'n`ya adamlardi' bahalaw du'n`yasi',

ha`rqanday adam ekinshi du`n`yag`a kirip barg`an jerde o`zi haqqi`nda esap beredi, bul jerde adamzatti`n` jaqsi`li`q ha`m jamanli`g`i` shegaralari`ni`n` ha`mmesi ashi`ladi`. O`mirdegi jaqsi` ha`m jaman ha`reketleri haqqi`nda perishteler a`dalat penen esap beredi. Son`i`nan adamlar bul du`n`yada ko`rsetken jaqsi`li`q ha`m jamanli`q ha`reketlerine qaray ekinshi du`n`yani`n` eki da`rwazasi`na qaray bo`linedi. Birinshi da`rwaza — beyish. Bul jerge Allataalag`a sadiq boli`p a`dalat penen ku`n keshirgen, birewdin` haqi`sin jemey o`z miyneti menen ku`n ko`rgen, hesh kimnen asip taspag`an qa`na`a`tshil adamlar kiredi.

Beyishke bariw ushi`n bay yaki jarli` boli`w da sha`rt emes, ol jerge baratug`inlar namaz-orazasin du`ziw, heshkimge qiyamet etpegen, pa`k adamlar bolmag`i kerek. Jaslay qaytis bolg`an sag`iyra balalar da tap sol toparg`a kiredi. Sebebi, olar bul du`n`yanin` g`alma-g`allari`nan biyxabar perishte hali`nda ketken.

Quranda beyishte a`lbette, allaga qulshi`li`q etiwshi mo`hminler (o`tirik-o`sek so`ylemewshi, kisi haqi`n jemewshi, hadal miyneti menen ku`n ko`rip, o`zgelerge hu`rmet etip, jaqsi`li`q etiwshiler) asti`nan da`r`yalar ag`i`p turg`an bag` ishinde. allataala ra`him etiwshi menen ma`n`gi ra`ha`tte jasaydi`. dep ayti`lg`an.

Ekinshi da`rwaza — dozaq. Bul jer ma`n`gi jani`p turg`an ot boli`p , og`an bul du`n`yanin` buzg`inshi`lari`. Allataalani`n` a`dalat ko`rsetpelerine boysinbag`an uri`-g`a`zzaplar, o`tirikshi-jalaxorlar taslanadi`.

Quranni`n` ko`rsetpesi boyinsha Shaytan adamdi` joldan azg`i`radi`. Soni`n`

ushi'n jaqsi' adamlardi' joldan shi'g`ari'wshi'lar da Shaytan menen barabar. Bul haqqi'nda to`mendegishe jazi'lg`an.

"Biz ja`ne ayttiқ «A`y Adam, sen hayali'n` menen ja`nnette jasay berin`, oni'n` jemislerinen qa`legenin`izshe jen`, lekin mina daraqqa jaqi'nlaman`, eger (og`an jolasan`iz) zali'mlardan boli'p qalasi'z"—dedik. Olardi' Shaytan azg`i'ri'p jaylari'nan shi'g`ardi'. Biz ayttiқ: (Ja`nnetten jerge tusi'n` endi (Shaytan menen Adam) bir-birin`izge dushpansiz. Belgili mu`ddetke (o`lgenin`izshe) jer beti sizlerge ma`kan boladi'), — dedik.

Qullasi', Quranni'n` ayti'wi'nsha Adamni'n` ja`nnetten jerge qayti'p tu`siwine Shaytan sebepshi bolg`an.

Quranni'n` en` basli' maqseti su`renin` 42-bo`leginde ayti'lg`an: «Haqti' jalg`an menen bu`rkemen`. Shinli'qti' bile tura jasi'rman`».

Qu`direti ku`shli bolg`an Allataala jaqsi'li'q etpekshi bolg`an bendelerin hesh waqit umi'tpaydi'. Ma`selen Muwsa basqarg`an qa`wimlerdin` qiya sho`llerde suwsiz qali'p ketiwi ha`m bul apattan quti'li'wi' ushi'n Allatalag`a jalbari'ni'wi' og`an Allatalani'n` 12 bulaqti' inam etkeni haqqi'ndag`i xabar "Buxara" su`resinin` 60-bo`leginde ayti'ladi': 60, Muwsa o`zinin` qa`wimi ushi'n suw tilegen waqi'tta, biz og`an «Hasan` menen tasti' ur!"— degen edik. Tastan on eki bulaq ati'li'p shi'qti'. (Muwsanin` qa`wimi on eki ruw edi), ondag`i' barli'q adamlar o`zlerinin` suw ishetug`i'n jerin bilip aldi'. Alla bergen i'ri'sqi'dan iship jen`ler, jer betinde buzg`i'nshi'li'q, jawi'zli'q islemen`ler".

Quran ta`liymatinda ko`rsetilgenindey a`lem du`n`yadag`i ba`rshe jamanli'q ha`m a`dalalsi'zli'qlarg`a qarsi' gu`resedi. Misali': "Kimde kim jamanli'qti'

ka`r etse, o`zin gu`na, qa`te isler menen qorshasa, olar dozaqi` adamlar, olar ma`n`gi qaladi`".

Quranni`n` ayti`wi` boyi`nsha bul du`nyada jasawshi` adamlardi` tegis bir qa`lipke keltiriw qi`yi`n. Ba`ri Allataalani`n` bendesi bolg`an ushi`n olardi` arasi`nda jaqsi`-jaman, a`dalatli`-a`dalatsiz, rasgo`y-o`tirikshi, su`txor-saqiy, barag`i` da bar. Olardi`n` ba`ri de bul du`n`yada sol tiykarda ha`reket etkeni ushi`n Allataala olardi` bul jag`i`msiz ha`reketlerden ji`raq boli`w ha`m ekinshi du`n`yada bulardi`n` sorawi` bar bolg`an ushi`n da, olardi` ta`wbege keltiriw maqsetinde Qurandi` inam etken. Olardi`n` ba`rin bul du`n`yada jazalaw maqsetke muwapi`q emes. Geypara adamlar ayri`m jamanli`q islep ju`rgen adamlardi`n` bul du`n`yada baxtiyar jasap ati`rg`anli`g`i`n ko`rip hayran qaladi`. Quran bulardi`n` tek waqti`nsha g`ana baxtiyarli`q ekenligi haqqi`nda xabar beredi. Ma`selen: «Jamanli`q joli`n tutqan kimseler ushi`n bul jasawshi` du`n`ya go`zzal qi`li`ndi`. Olar iyman iyelerinin` u`stinen ku`ledi. Biraq qiyamet ku`ninde bul iymanli` adamlar olardan ba`lentsur. Alla o`zi qa`legen adamlarg`a esapsiz iri`sqi` beredi`».

Quran shi`g`ista ken` tarqalg`an ma`deniy estelik boli`wi` menen bir qatarda adamlar turmi`si`ndag`i` nizam qag`iydalardi` belgilewshi esteliklerdin` biri boli`p esaplanadi`. Bunda bul du`n`yadan ko`z jumi`p barati`rg`an adamni`n` o`z a`wladlarga` wa`siyat qaldi`riwi`, o`zinen qalg`an du`n`ya-maldi` perzentlerine ten` bo`listiriwi, son`inan daw-ja`njellerdi qaldirmawi` bayan etilgen.

Quranni`n` ta`riyplewinshe bayli`q eki ta`repleme ji`ynaladi`. Birinshisi:

Adamni'n o'z miyneti menen yaki bolmasa basqa adamlarda qaytalanbaytug'i'n talant, bilim, ta'wipshilik tiykari'nda tabi'lg'an pul, Eger sawdager qi'mbat bahali', xali'qqa za'rur zatlardi' uzaqtan mashaqatlar menen ali'p kelse, onnan tabi'lg'an pul da hadal esaplanadi'. Biraq sawdager xali'qti' aldap su'txorg'a aylansa, oni'n tapqan du'n'yasi da haramg'a aylanadi'. Adam ayri'qsha pul tapsa "Allani'n bergen irisqisi",—dep esaplap g'a'riyplerge qayi'r-sadaqa inam etiw kerek. Qayi'r-sadaqa tek o'zine iship-jewin'nen awisqan jag'dayda g'ana beriliwi kerek. O'zin gedey bolsan, o'zin'nen de gedeyirek bir adamdi' ko'rsen og'an sadaqa beriw shart. Adamlarg'a za'ru'r bolgan ka'sip iyeleri etikshi ha'm ta'wipler ka'mbag'alarg'a arzan bahada xizmet etse sawap boladi'. Sawdager ka'mbag'alg'a o'z mu'lkin arzan bahada satsa da sawap. Sadaqa beriw ha'r bir ka'sip ushi'n da minnet. Aqi'l ku'shi ha'm qol ku'shi menen tabi'lg'an mu'lktin ha'mmesinen de sadaqa beriliwi kerek. Sadaqa birinshi orinda Allani'n qu'diretin ta'n alg'an mayip, jetim-jesirlerge beriledi. Ekinshi ori'nda g'a'rip-qa'serler turadi'. Islami'n qu'diretli ku'shin xali'qqa a'dil uqti'ratug'i'n ulamalar da sadaqa ali'wg'a haqi'li'. O'zinin jeri turi'p egin ekpegen, en' jaqsi' ka'sibine a'mel qilmay o'zin paqi'rli'qqa urg'an adamlarg'a sadaqa berilmeydi. Jeri boli'p suw taba almag'an, gu'ndesi boli'p o'g'iz tabalmag'an, ta'biyat apati'nan za'lel ko'rgen adamlarg'a sadaqa beriliwi kerek. Jumi's yaki uri's waqti'nda qoldan, ayaqtan mayi'p boli'p qalg'an adamlarg'a sadaqa berilse boladi'. Biraq Islam olardi'n qanday maqset joli'nda mayip boli'p qalg'anina da itibar beredi, qullasi', sadaqa en' birinshi gezekte Allani'n qu'diretli ku'shin ta'n alatug'i'n, islam taliymati' u'stin sadi'q

adamlarg`a beriliwi kerek.

Quranda jetim-jesirlerdin` haqi'si'n jemew kerekligi haqqi'nda ko`p pikirler ayti'lg`an. Ata-anasi'nan ayi'ri'li'p qalg`an jetimlerge qa`wenderlik etiw sawap, bul haqqi'nda Quranda: "Jetimlerde tap er jetkenshe sinaqtan o`tkizip (tekserip) turin`lar. Eger olardi'n` es-aqilinin` orni'nda ekenligine isensen`iz, mal-mu`lkin o`zlerine tapsi'ri'n`lar. Ol mallardi' i'si'rap ha`m iyelerinin` u`lkeyip qaliwinan qorqi'p asig`ip jep qoyman`lar. (Jetimdi g`amxorliqqa alg`an adam) eger bay bolsa, (jetimnin` malina) tiymesin. Eger ka`mbag`al bolsa, jaqsi'liq penen (yag`ni'y qilg`an xizmetine jarasa) aqlap jesin. Mal-mu`lki o`zlerine qaytalag`anda bolsa guwa keltirin`ler. Allannin` o`zi jeterli esaplawshidur: Yaki bolmasa "Jetimnin` mal-mu`lkin zulimliq joli' menen jeytugi'n kimseler hesh gu`mansiz qari'nlari'na jali'n tolti'rg`an boladi'. Ha`m a`lbette dozaqqa kiredi". — degen so`zlerdi oqi'ymiz.

Uli'wma, Quran Islam ma`deniyati'n tariyxi'ndag`i' en` u`lken estelik.

Eger oni'n` 114 su`resi haqqi'nda sharqlaw ju`rgizilgende bir kitaptan da asi'p ketedi. Al, keyingi su`relerdin` ko`pshiligi payg`ambarlar haqqi'ndag`i qissalar menen baylani`sadi'. Demek, Quran a`debiy estelik te boli'p esaplanadi'.

Ajiniyaz atindag`i NMPI Qaraqalpaq tili ha`m a`debiyati fakul'teti 4-A kurs studenti Reymova Gulbaxar Alpisbaevnanin` No`kis qalaliq XBB

qarasli ____ sanli Uli'wma orta bilim beretug'in mektebinin 7^a klassina
noyabr ayinin jigirma altinshi sa'nesinin bir saatliq

IS JOBASI:

Sabaqtin temasi': Quran

Sabaqtin turi: Birlesken sabaq.

Sabaqtin maqseti: Oqi'wshi'larg'a Quran haqqi'nda tolig'iraq, ani'q tu'sinik ha'm onin' ma'nisin tu'sindiriw.

Sabaqtin barisi:

I. Sho'lkemlestiriw (1-2 minut)

Klassqa kirip oqi'wshi'lar menen sa'lemlesemen, klass tazali'g'i'na, por da'skelerdin barli'g'i'na itibar beremen. Na'wbetshi arqali' sabaqta kim joqli'g'i'n ani'qlayman.

II. Taza tema (20-25 minut)

Taxtag'a bu'gingi sa'neni ha'm tema ati'n jazaman. Tema tu'sindirmesten aldi'n temanin ta'rbiyali'q a'hmiyetin tu'sindiremen.

Arab ma'deniyati'ni'n en' muqaddes esteliklerinin biri esaplang'an Quran islam qag'iydalarinin toli'q jiynag'i' boli'p , diniy islam, huqi'q, a'dalat ha'm ta'rbiya ma'selelerin toli'q o'z ishine qamti'ydi'. Bul kitap negizinen Allataala ta'repinen 23 ji'l dawami'nda Ja'biriyl perishte arqali' kewline sin'dirilgen kitap boli'p , ol son'inan bari'p qag'azg'a tu'sirilgen. Soni'n ushi'nda bundag'i' so'zler Allataalani'n o'z qa'lewi menen o'zinin mo'min bendelerine jiberilgen irg'it sipati'nda u'yreniledi.

Bul kitapqa hesh kim de avtor si'pati'nda dawa ete almaydi'. Sebebi barli'q qoljazbalarda «Quran so'zi-allanin so'zi»-degen pikir qabi'l ali'ng'an.

Quranda adamlardi'n dun'ya tani'wi', jasaw sharayati', o'mirge ko'zqarasi', o'mirde tutqan orni', Islam dininin qag'i'ydalari' tiykari'nda sheshilgen. Bunda ha'r qanday adam o'z sheshimin pu'tkilley Allataalag'a tapsi'ri'wi' ha'm sol tiykari'nda o'mirden hadal ha'm baxtiyar orni'n tabi'w

uqti'ri'ladi'. Soni'n` ushi'n da Quran su`relerinde ayri'qsha qollang`an so`z joq.

A`sirese oni'n` arab tilindegi su`releri poetikaliq sheberlik penen jazilg`an boli'p , og`an du`zetiwi kirkiziwi hasla mu`mkin emes. Ko`pshilik su`reler qara so`z benen jazilg`an poeziyag`a uqsaydi'. So`zlerdin` qi'raatli'g'i' (muzikali'g'i', i'rg`aqli'g'i' a`dewir basi'm. Soni'n` ushi'n da bul kitapti' tek arab tilinde g`ana oqi'ti'w uqti'ri'lg`an.

Quran ta`liymatinin` en` a`jayi'p tamani' sonda, ol adamlardi' birin-biri aldamawg`a, birewdin` haqi'si'n jemewge, turmi'sqa qa`na`a`t, o`mirge bereket, haqi'yqatli'qti' moyi'nlaw, jetimlerden siylaw kerekligi tu`sindiriledi. Soni'n` menen birgelikte adam balasi' jasi'ri'n halda ko`p g`ana namaqul islerdi isleydi. Bul islerimdi hesh kim bilmeydi dep oylaydi'.

III. U'yghe tapsi'rma soraw ha`m taza temani bekkemlew (15-18 minut)

U'yghe qanday tapsi'rma berilgenin bir oqi'wshi'dan sorayman. Sabaqqa tayarlanbay kelgen oqi'wshi'larg`a eskertiwi beremen. Keyin 5-6 oqi'wshi'dan u'yghe tapsi'rmani' sorap, olardi' bahalayman. Taza temani' sorawlar taslap bekkemleymen.

1. Quran degende neni tu`sinesiz?
2. Quran so`zinin` ma`nisi ne?
3. Quran ta`liymatinin` tiykari' ne?

IV. U'yghe tapsi'rma beriw

Taxtag`a temani' jazaman. U'yghe Quran ta`liymati haqqi'nda oqi'p ha`m ayti'p beriw tapsi'raman.

Ha`dis

Ha`dis — arab tilinen ali'ng`an boli'p , ra`wiyat degen mag`anani' bildirip, Qurannan keyingi muqaddes kitaplardi'n` birinen esaplanadi'. Ha`dis kitaplari' ko`p a`sirler ha`m ji'llar aralig`ında jazilg`an. Son`g`i da`wirlerde jazi'lg`andan da bar. Biraq, en` ani'q ha`m toli'q jazi'lg`an ha`dis Muhammed payg`ambar

o`liminen keyin bir a`sir keyinirek. VII a`sirde payda bolg`an. Sebebi, son`g`i` dawirlerdegi musi`lman ma`mleketlerinde Quran negizinde zan`lardi` ken`eytiw, payg`ambar ra`wiyatlar tiykari`nda Quran su`relerin ani`qlaw u`lken dawir bolg`an. Ha`dis tap sonday za`ru`rliklerden payda bolg`an kitap boli`p esaplanadi`. Soni`n` ushi`n da Ha`dis payg`ambarlar o`miri menen bekkem baylanisadi`. Ha`dislerdin` en` toli`q tu`rin jasag`an *Abu Abdulla Muhammed ibn Ismayil al-Buxariy* hijriy 194 ji`li Buxarada tuwi`li`p, ha`dis ilimin iship alg`an ulama. Ol ozinin` pu`tkil du`n`yag`a ma`lim bolg`an Ha`dis (Al-Jami as-Saxix), dep atalg`an to`rt tomli`q kitabi`n tayarlag`an. Bul kitapti`n` o`zi de bir neshe bo`limlerge bo`linedi. Misal: Iyman kitabi`, Ilim kitabi`, Namaz kitabi`, Juma kitabi`, Hayt kitabi`, Haj kitabi`. Ku`nnin` tuti`li`wi` haqqi`nda kitap, Oraza kitabi` h.t.b. Bul kitaplardi`n` ba`rshe paziyetlerin oqi`wshi`larg`a jetkizip beriwdin` hasla mu`mkinshiligi joq. Solay bolsa da, Iyman ha`m Ilim haqqi`ndag`i` ha`disler menen oqi`wshi`lardi az bolsa tani`sti`rg`andi` maqul ko`rdik. Kitapti`n` bas betinde avtor iymarli` boli`wdi`n` bes sha`rtleri haqqi`nda so`z etedi:

1) Kaliyma sha`da`a`t qaytarmaq. 2) Namaz oqimaq. 3) Maldan, bastan za`kat bermek. 4) Qu`direti kelse, ka`bag`a bari`p haj etpek. 5) Oraza tutpaq,

Ha`distin` o`zgesheligi sonda bundag`i` so`zler quran su`resi yaki ayatlari si`yaqli` birinshi bet penen ayti`lmaydi`. Bundag`i` ko`pshilik so`zler Quranda ayti`lg`an bolsa da Muhammed payg`ambardi`n` na`siyatlari` si`pati`nda berilgen. Buni`n` basli` qaharmanlari` payg`ambarlar ha`m sahabalar boli`p , o`z-ara sa`wbetlesip. Islam qag`iydalari` haqqi`ndag`i` ulli so`zlerdi aytadi`.

Ma`selen kitapta: "Allataala Qurani Ka`rimde sonday dep aytqan", "Rasullilah sallallahu alayhissalam—dedi", "Xalifa Omar ibn Adbulaziz, ibn A`liygе bunday dep aytti".—dep ayti`lg`an ra`wiyatlar bar. Ma`selen "Hadis" tin` besinshi babi`nda: Rasullilah sallallahu alaihissalamnan soradi`:

—Islamni`n` qaysi`nday belgileri jaqsi`? Aytti`

—Ash adamlarg`a awqat berip, tani`g`an ya tani`mag`an adamlarg`a sa`lem beriw.

Ja`ne aytti`:

— O`zin` jaqsi` ko`rgen na`rseni dostin`a rawa ko`r. Bul na`rse tek ta`nha` menin` o`zime g`ana tiyisli. — dep o`zin`di basqalardan aji`rati`p qaramaw kerek.

Muhammed payg`ambardi`n` ayti`wi`na qarag`anda adam ko`p na`rseni o`zinde saqlasa a`dalatli boladi`.

1) Amanatqa qiyamet etpew.

2) Ko`birik so`ylemew.

3) Sha`rt qoysa oninlaw.

4) Birew menen uri`si`p qalsa kek saqlamaw.

Ha`distin` tu`rleri ko`p. Olardi`n` ayi`ri`mlari` "Muhammed payg`ambardi`n` o`miri, do`retiwshiligi" degen at penen tu`rli ji`llarda kitap si`pati`nda basi`lg`an.

Bul ha`disler "Danali`q so`zler" si`yaqli` oqi`wshi`lardin` u`yreniwi ushi`n og`ada qolay. Misali:

1. Awi`rg`ani`nda seni ko`rmege kelmegen adamdi` sen bari`p ko`re ber.

Birewdin` qayir ko`rsetpegeni ushi`n arazlama, millet etpe.

2. Birewdin` qoli`ndag`i na`rseden u`mit qi`lma. Da`mego`ylikten saqlan`.

3. Ha`r qanday iste joldasli`q jaqsi`.

4. Joldan tikendi ali`p taslag`an adamdi` Alla alg`islaydi`.

5. Mo`min adamlardi`n` bir-biri menen uri`si`p qali`wi` ka`pirlik.

6. Esitken ha`r bir so`zdi aytabergen adam gu`nakar esaplanadi`.

7. Adamdan jamanli`q islemesen` sadaqa bergin menen barabar.

8. Haramli`q penen o`sip-o`ngen ha`r bir dene dozaqqa i`layi`q.

9. O`zin` atip o`ltirgen awdi` je. O`zi- o`lgenin jeme.

10. Ilim joli`nda shopan si`yaqli` qirag`i boli`n`.

Biraq, ilimdi ra`wiyatqa aylandi`riwshi` bolman`.

11. Qarizg`a ali`p kiygennen go`re, qi`rq jamaw bolsa da o`zin`nin` kiyimin`di kiygenin` jaqsi`.

12. Para ali`wshi` ha`m beriwshi, sonday-aq, ekewinin` arasi`nda turg`an adam da Allataala ta`repien na`letlenedi.

13. Adamni`n` ju`regi qazanni`n` qaynawnan da o`zgesherek.

14. Ku`shlilik`tin` ma`nisi gu`reste ji`g`iw emes. ba`lki orni` kelgende o`zin` basiw.

15. Bayli`q mal-mu`lktin` ko`pliginde emes, ba`lki qana`a`t penen baylanisli.

16. Hesh kim hesh kimnen artiq emes, Arti`qli`q adamzatti`n` hadal ta`rbiya ali`wi`nda.

17. Kishkenelerge reqimli, u`lkenlerge izzetli bola almag`an adamlar mo`min bola almaydi`.

18. Bendenin` mal-du`n`yag`a qizig`iwi ash bo`rinin` qoylar padasina qi`zi`qqani` menen barabar.

19. G`a`rip, mu`sa`pirlerge ja`rdem qolin`di soz.

20. Ta`n`iri ushi`n tuwri so`zden artiq sadaqanin` keregi joq.

21. Qizlardi turmisqa shig`ariw ushi`n analar menen ma`sla`ha`tleskin.

22. Shaqirg`an jerge bar.

23. Qoy baqqan adamda bereket bar.

24. O`zimnen keyingi u`mmetlerime u`sh na`siyat aytaman:

1) Keypi-sapag`a berilip joldan adasi`wdan.

2) Bolmas islerge qizig`iwshiliqtan.

3) Ilim ha`m ta`limge iye boli`p og`an a`mel qilmasliqtan saqlan.

25. Ka`siptin` en` jaqsi`si adamlardin` o`z qoli menen ori`nlanatug`i`n is.

26. Ha`r bir ata o`z balasi`na a`deplilikten ziyatiraq miyras qaldi`ra almaydi`.

27 Awir jumistan sharshap uyiqlag`an adam gu`nadan keshirilgen halda tu`neydi.

28 Ta`wbe etsen` Tan`iri keshiredi.

29. Eki qiz perzentti ta`rbiyalap boy jetirse, men sol adam menen beyishte bolarman.

Bunday ha`disler og`ada ko`p, biraq olardi`n` ba`rin aytip otiriw mu`mkin emes, hiz usi`lardan u`lgiler boli`w menen sheklenemiz.

Bulardi biliw ha`r bir hadal adam ushi`n ha`m qariz ha`m pariz.

Ajiniyaz atindag'i NMPI Qaraqalpaq tili ha'm a`debiyati' fakul'teti 4-A kurs studenti Reymova Gulbaxar Alpisbaevnanin` No`kis qalali'q XBB qarasli \_\_\_\_ sanli Uli'wma orta bilim beretug'in mektebinin` 7^a klassina noyabr` ayinin` on jetinshi sa`nesinin` a`debiyat sabag'i'nan bir saatli'q

IS JOBASI:

***Sabaqtin` temasi:*** Ha`dis

Sabaqtin` turi: Birlesken sabaq.

***Sabaqtin` maqseti:*** Oqi'wshi'larg'a Ha`distin` muqa`ddes kitaplari'ni'n` biri

Sabaqtin` bari'si':

I.Sho`lkemlestiriw (1-2 minut)

Klasqa kirip, oqi'wshi'lar menen sa`lemlesemen. Klasstin` tazalig`ina itibar beremen. Por da`skelerdin` barlig`in joqli'g'i'n` ani'qlayman. Na`wbetshi arqali' oqi'wshi'lardin` qatnasi'n` alaman.

II. Taza tema (20-25 minut)

Taxtag`a bu'gingi sa`neni ha'm o`tiletag`i'n` taza temani'n` ati'n` jazaman. Taza temani' tu`sindirmesten aldi'n` o`tiletag`i'n` temani'n` a`hmiyetin tu`sindiremen. Ha`dis arab tilinen ali'ng`an boli'p «ra`wayat» degen mag`anani' bildirip buri'nnan keyingi muqa`ddes kitaplardin` birinen esaplanadi'. En` ani'q ha'm toli'q jazilg`an Ha`dis Muxammed payg`ambardan keyin bir o`zi keyinirek, VII a`sirde payda bolg`an.

Ha`dislerdin` toli'q jiynag`i Abu Abdulla Muxammed ibn Ismayil al-Buxariy xijriy 194-ji'li Buxarada Tuwi'li'p, ha`dis ilimin iship alg`an ulama. Ol o`zinin` pu'tkil dun`yada belgili bolg`an «Ha`dis» (Al- Jami as-Saxix) dep atalg`an to`rt toli'q kitabin tayarlag`an. Kitapti'n` bas betinde avtor i`ymanli' boli'wdi'n` bes sha`rtleri haqqi'nda so`z etedi:

- 1) Kaliyma shadaat qaytari'w
- 2) Namaz oqi'maq
- 3) Maldan bastan zakat beriw

4) Qudireti kelse kabag`a bari`p haj etpek

5) O'raza tutpaq

6) Muxammed payg`ambardin` ayti`wi`na qarag`anda adam to`rt na`rseni yadi`nda saqlasa adalatli` boladi`.

1) Amanatqa qiyamet etpew

2) O`tirik so`ylemew

3) Sha`rt qoysa ori`nlaw

4) Birew menen uri`si`p qalsa kek saqlamaw

Ha`distin` tu`rleri ko`p. Olardi`n` ayri`mlari` «Muxammed payg`ambardi`n` o`miri do`retiwshiligi» degen at penen tu`rli ji`llarda kitap si`pati`nda baslag`an. Ha`distin` o`zgesheligi sonda bundag`i` so`zler Quran su`ren yaki ayatlari` si`yaqli` ba`rshe bet penen ayti`lmaydi`.

III. U`yge tapsi`rmasi`n soraw ha`m taza temani` bekkemlew.

U`yge qanday tapsi`rma berilgenin bir oqi`wshi`dan sorayman sabaqqa tayarlanbay kelgen oqi`wshi`larg`a eskertiw jasayman. Sonnan keyin 5-6 oqi`wshi`dan u`yge bergin tapsi`rma boyi`nsha ortag`a sorawlar taslap ha`r bir oqi`wshi`dan u`yge berilgen tapsi`rmani` sorap bolg`annan keyin taza temag`a baylani`sli` ha`r bir oqi`wshi`g`a 1-2 soraw berip taza temani` tu`singenligin ani`qlayman.

1) Ha`dis qaysi` tilden ali`ni`p qanday ma`nisti bildiredi?

2) Iymanli` boli`wdi`n` neshe sha`rti bar?

3) Ha`dislerdin` toli`q tu`rin do`retken kim?

IV. U`yge tapsi`rma beriw (15-18 minut)

Taxtag`a temani' jazaman. U'yge tapsi'rmag`a Gulmurat shayi'rdi'n` o'miri ha'm do`retiwshiligin oqi'p keliwin ha'm qosi'g'in yadlap keliwin tapsi'raman.

III Bap. Quran ha'm Ha`dislerdi pedagogikali'q texnologiyada oqi'ti'wdi'n` usi'llari'.

Qa`legen pa`ndi oqi'ti'wdi' ilimiy tayarli'q oqi'ti'p ati'rg`an pa`nnin` ja'miyetlik turmistag'i' orni'n biliw, usi' pa`nge bolg`an ko`z-qarasti', qatnasti', jan`ali'qlardi', jan`asha oqi'ti'w usi'llari'n ha'm basqa da mu'mkinshiliklerdi esapqa ali'w ha'r bir mug`allim ushi'n juda` za`ru'rli. Pedagogikali'q xizmet-bilimli, ta`jiriybeli. Sheber oqi'ti'wshi'lar ta`repien ju'rgiziletug'i'n ha'm ol ba`rhama jan`alani'p bari'wshi'l'ig'i', rawajlani'wshi'li'g'i' ha'm do`retiwshiligi menen ajrali'p turatug'i'n xizmet. Sonli'qtanda ol insanni'n` du'n`yag`a ko`z-qarasi'n, isenimin, minez-qulqi'n, bilimin, ta`rbiyasi'n qa`liplestiretug'i'n, ta`rtiplesturatug'i'n, rawajlandi'ratug'i'n dawamli' pedagogikali'q protsess boli'p tabi'ladi'. Psixologiyali'q a`debiyatlarda pedagogikali'q xizmettin` bilim beriwshilik, ta`rbiyalawshi'li'q, rawajlandiriwshi'li'q, basqari'wshi'li'q, izertlewshilik, sho`lkemlestiriwshilik tu'rleri ilimpazlar ta`repien izertlengen, tallang`an.

Son`g'i' waqi'tlari' oqi'w-ta`rbiya protsessin aldi'n`g'i pedagogikali'q texnologiyalar menen ta`miyinlew, bayi'ti'w ha'm Soni'n` tiykari'nda na`tiyjeli sabaq oqi'ti'w mashqalalari' payda bolmaqta. Bul waziypa'ni' ori'nlaw, mug`allimlerden buri'ng'i'ga qarag`anda da do`retiwshilik penen xizmet etiwdi, qa`nigeli boyinsha teren` bilimdi, uqi'pli'li'qti', bay ta`jiriybeni, sheberlikti talap etpekte.

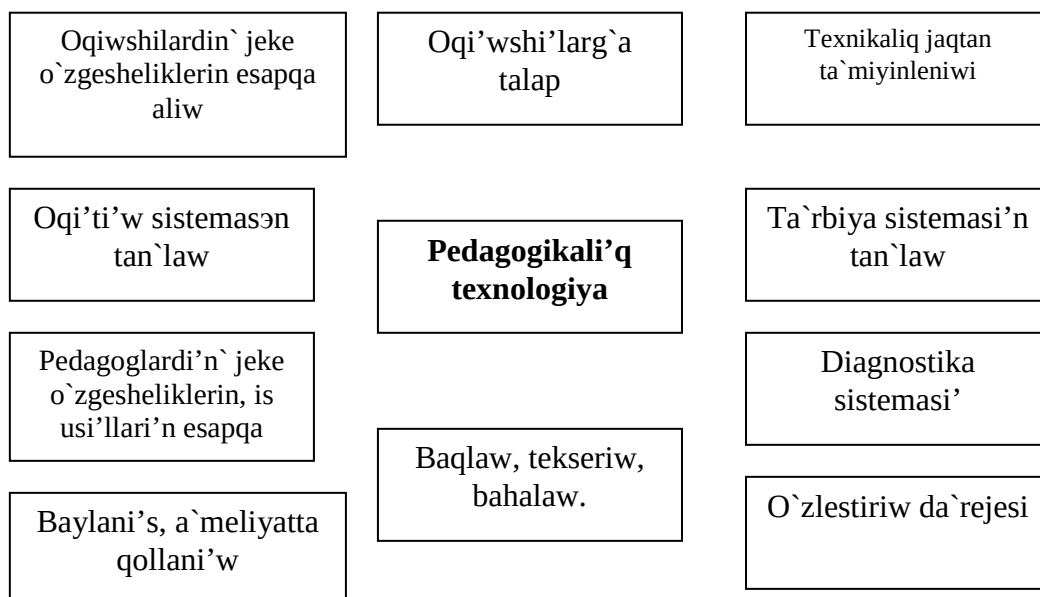
Didaktikada pedagogikali'q tu'siniklerdin` qatari'na «texnologiya», «texnologiyali'q baqlaw», «jan'a pedagogikali'q texnologiya» kategoriyalari' engizilip ati'r. Mine usi' kategoriyalardi'n` atamalari'n, ma'nisin, mazmuni'n, qollani'w orni'n barli'q pedagoglardi'n` bilgeni jo`n.

Texnologiya-bul shaxsti' oqi'ti'w, ta'rbiyali'q ha'm rawajlandi'ri'w ni'zamlari'n o`zinde paydalana alatug`i'n ha'm juwmaqlawshi' na'tiyjeni ta'miyinleytug`i'n pedagogikali'q xizmet. Texnologiya tu'si'nigi ta`rtipke sali'wshi, yag`ni'y ta`sir etiwshi ku'shke iye boli'p , erkin do`retiwshilik penen miynet islewge bag`darlaydi'. Texnologiya quramali' protsess si'pati'nda bir oqi'ti'w basqi'shlari'nan turadi'. Al usi' basqi'shlardi'n` har qaysi'si' o`zine ta`n a`mellerge, usi'llarg`a iye. A`mel (metod)-oqi'ti'wshi'ni'n` klasstag`i' o`tetug`i'n temasi' boyi'nsha oqi'w materiallardi'n` tu'si'ndiriwdegi islegen jumi'slari'ni'n` ji'ynag`i' boli'p, ol oqi'ti'w protsessinin` sol basqi'shlardi'n` juwmaqlang`an bo`limin bildiredi. A`mel (metod) texnologiyani'n` tiykari'n payda etiwshi boli'p , ol bilim beriwdin` maqsetin jobalasti'rwda ha'm oni' a`melge asi'ri'wda esapqa ali'natug`i'n tiykarg`i' element. A`mel bir neshe usi'llardan turadi'. Usi'llardi'n` har qaysi'si' ayi'ri'm ha`reketlerdi talap etedi.

Texnologiyali'q baqlaw-oqi'ti'wshi'ni'n` (laborantti'n`) xizmeti boli'p , ol texnologiya islerine tiyisli barli'q a`sbap u'skenelerdin` texnikali'q jag`dayi'n ani'qlaw ha'm bahalaw degendi an`latadi'.

Qollani'wi' za`ru'r bolg`an oqi'ti'wdi'n` texnikali'q (ko`rgizbeli qurallari', trenajorlari ha'm t.b) qurallari'n sabaqtan buri'n tayarlap qoyi'w protsessinin` na'tiyjeli boli'wi'na, waqittan u'nemli paydalani'wg`a mu'mkinshilik beredi.

Pedagogikali'q texnologiyani'n` ma'nisi bul da basqa texnologiyalar si'yaqli' o`zini'n` jeke o`zgesheliklerine iye boli'p , o`z qa'niygeligine, tarawi'na, ka`sibine, ha'm a'sbaplari'na sa'ykes belgili xizmet atqaradi'. Pedagogikali'q texnologiya insan sanasi' ha'm oylawi'na baylani'sli' bilimlar tarawi'nda pedagogikali'q protsessti sa'wlelendirip, ol o`ndiris, biologiyali'q, meditsinali'q, xabarlandi'ri'w texnologiyalari'nan ajirali'p turadi'. Onin` o`zine ta'n ta'repi. Ta'rbiya komponentlerin Uli'wmalasti'radi', biriktiredi.

Ko`rgizbe qural: Sabaqli'q, ilimiy kitaplar,

Sabaqtin` bari'si':

1. **Sho`lkemlestiriw** (2 minut)
2. **Taza tema:** (10 minut)

Bunda taza tema menen u'y tapsi'rmasin baylani'sti'ri'p, sabaq soriladi' ha'm «B»,B,B usi'li paydalani'ladi'.

Oqi'wshi'larg`a to'mendegishe kespe qag`azlar tarqati'ladi'.

Bilemen	Bilgim keledi	Bilip aldi'm
Quran ha'm Ha'dis haqqi'nda tu'sinikke iyemen	Quran ha'm Ha'dis haqqi'nda bilgim keledi	Quran ha'm Ha'distin` ta'rbiyali'q a'hmiyetin bildim
Musi'rmanlardi'n` Islam dinin` payda boli'wi'n	Pari'zlarin ta'rbiyali'q a'hmiyetin	Haqiyqatliq hadalliq watang`a sadi'qli'q

Bul kespe qag`azlar sabaq bari'sinda tolti'ri'w tapsiri'ladi'.

Misali': «Bilemen» bag`anasi'na Quran ha'm Ha'dis boyi'nsha nelerdi biletug`inlig'i' jazi'w tapsirilsa, «Bilgim keledi» bag`anasi'na Uli'wma Quran ha'm Ha'distin` tiykarg'i o'zgeshelikleri tuwrali' nelerdi bilgisi keletug`i'ni'n jazi'w tapsiri'ladi': Al, u'shinshi «Bilip aldi'm» bag`anasi' sabaqti'n` aqi'ri'nda jazi'latug`inli'g'i' ayti'ladi' ha'm mug`allim taza temani' ken` tu'rde tu'sindirip beredi.

Taza tema: Quran ha'm Ha'dis

**Sabaqti'n` turi:** Oqi'wshi'lardi jan`a bilimler menen tanisti'ri'w sabag'i'

Sabaq metodi': Awi'z eki metod. Kitap penen islesiwge u'yretiw

Sabaqti'n` maqseti:

1. **Bilim beriwshilik:-** Oqi'wshi'larg`a Quran ha'm Ha'dis haqqi'nda ani'q tu'sinik beriw.
2. **Ta'rbiyali'q a'hmiyeti-** Oqi'wshi'larg`a Quran ha'm Ha'distin` a'hmiyeti a`dep-ikramli'q jetiskenliklerin estetikali'q ta'rbiya menen baylani'sta miynet, Watang`a sadi'qli'q jaslardi'n` hadal jasaw paziyletlerin tu'sindiriw.
3. **Rawajlandiriw.** Oqi'wshi'lardi'n` o'z betinshe pikirlew qa`biletin rawajlandi'ri'w ha'm o'z pikirin erkin ayti'w uqi'bi'n so'zlik bayli'g'i'n,

tapqi'rlı'q ha'm ziyreklik uqi'plari'n rawajlandi'ri'w.

Kutiletug'i'n na'tiyje:- Quran ha'm Ha'dis haqqi'nda toli'q tu'sinikke iye boladi'. Onin` a`hmiyetin tariyxi'n u'yrenedi. Bilim ko`nlikpesi ha'm ta'rbiya aladi'. Yag'ni'y tazali'q, go`zzalli'q haqi'yqatli'q, hadalli'q, dosli'q watang'a su'yispenshilik ata-anani' hu'rmetlew, siylaw en` basli'si' hadal jasawdi' u'yrenedi.

Bekkemlew: (13 minut) «Kel birge qol uslasayi'q» usi'li'nda oqi'wshi'lardi' toparlarg'a bo`lemiz.

1-toparg'a «Bilimdanlar» 2-toparg'a «Sadi'qli'q» 3-toparg'a «Miyras» de pat qoyami'z.

1-toparg'a tapsi'rma: Quran onin` tari'yxı'y belgileri.

2-toparg'a tapsi'rma: Ha'dis onin` tiykarg'i' o`zgeshelikleri haqqi'nda nelerdi bilesiz?

3-toparg'a tapsi'rma: Quran ha'm Ha'distin` ta'rbiyali'q a`hmiyeti haqqi'nda nelerdi ayta alasi'z?

Oqi'wshi'lar usi' tapsi'rmag'a pikirlerin jazba yaki awiz eki tu'rde aytadi'.

Krossvord

Bunnan keyin 2 oqi'wshi'ni taxtag'a shi'g`arami'z. Taxtani'n` bir jag'i'na «Jaqsı'», bir jag`ına «Jaman» so`zin jazi'p qoyami'z. Olar Quran ha'm Ha'disge baylani'sli' o`zlerinin` pikirlerin jazadi'.

Jaqsı'		Jaman	
1	Tinishliq	1	Uri's

2	Awi'zбирshilik	2	Ala-awizli'q
3	Dosli'q	3	Qi'yanet
4	Sadi'qli'q	4	Satqi'nli'q
5	Miyrimshilik	5	Jawi'zli'q
6	Qanaatshi'li'q	6	Ash ko`zlik
7	Bati'rli'q	7	Dushpanli'q
8	Jaqsli'li'q	8	Jalqawli'q
9	Miynekeshlik	9	Bilimsizlik
10	Toqli'q	10	Qorqaqli'q
11	Bilimlilik	11	Jala
12	A`deplilik	12	A`depsizlik

Sol ushi'n da Quran zan'i' en` da`slep musi'lmanshi'li'qti'n` sha`rtlerinen baslanadi'. Ol musi'lmanshi'li'q aldi'ndag'i' 40 pari'z boli'p , bul din Islamda 5 pari'z, Iymanda 7 pari'z, namazda 12 pari'z ta`haratta 4 pari'z, tayammumda 4 pari'z, g`usi'lda 3 pari'z, Na`hi Munkar ha`m A`mri Marufta 2 pari'z, Xayi'z ha`m Nifasta 2 pari'z, Ilimde bir pari'z boli'p bo`linedi. Bazi' ulamalar jazg`an kitaplarda bul 1. Sha`riyat; 2. Tariyqat; 3. Ma`rifat; 4. Haqi'yqat boli'p to`rtke bo`linedi de olardi'n` ha`r birinde on pari'zdan bar-dep esaplaydi'.

Solay bolsada din Islamdag'i' **bes pariz** bulardi'n` negizi boli'p esaplanadi'.

1. Allataalani'n` birligine, haqli'g'i'na iseniw.
2. Namaz oqi'maq.
3. Oaza tutpaq.
4. Maldan, bastan za`kat bermek.
5. Ha`rkim ku'direti kelse, Kaabag`a bari'p haj etpek.

Bunnan ti'sqari' iymanli' boli'wdi'n` o`zi de 7 isenim menen baylani'sli' boli'p keledi.

- 1.Allatalag`a iseniw.
- 2.Perishtelerge iseniw.

3.Kitaplarg`a iseniw. (Tawrat, Inji'l, Zabur, Quran).

4.Payg`ambarlarga iseniw.

5.Aqiretke (qiyamet kunine) iseniw.

6.Ta`g`dirge iseniw. (O`mirin`de ko`rgen jaqsi'li'q ha`m jamanli'qlarg`a shu'kir etiw).

7.O`lgennen keyin qayta tiriliwge iseniw.

Bul islam tag`liymati'na ali'p baratug`i'n jol boli'w menen birge, Quran ayatlari' adamlardi' ta`rbiyalaydi'.

Ol birinshi gezekte adamni'n` ja`miyette tutqan orni'n ashi'p ko`rsetedi. Adam balasi'ni'n` ayla quri'wg`a huqi'qi, aylada erkek penen hayaldi'n` tutqan orni', neke ha`m talaq er huqi'qi, hayal huqi'qi, perzent huqi'qi perzent ta`rbiyalaw, adamlar menen ma`mle, dos artti'ri'w, dushpanlarga bolg`an ko`zqaras hadal ha`m haram, jaqsi'li'q penen jamanli'q, haq niyetli, tuwri' so`zli boli'w, o`tirik so`ylemew, birewdin` ustinen o`sek tarqatpaw, jaqsi' niyettegi adamlarg`a ja`rdemlesiw, gu'na` islemew, na`psini ti'yi'w, jala jappaw, birewdi retsiz irenjitpew, tapqan tabisi'n`nan za`kat to`lem to`lew, jetim jesirlerge sadaqa beriw, urli'q etpew, qari'z alsan` waqti'nda beriw, jas u'lkenge sa`lem beriw ha`m si'ylaw, dawja`njellerdi kelisim joli' menen sheshiw, qi'lmi's islegen yaki qi'lmi'ssi'z adamlar aldi'nda tuwri' gu'wali'q beriw-bulardi'n` ba`ri de Quran ayatlari'nda berilgen zan`lar. Sol sebepli Quran adamlar arasi'ndag`i' a`dalatli' joldi' g`ana qorg`aydi'.

Lekin Qurandag`i' jaqsi'li'q ha`m jamanli'q arasi'ndag`i' gu`res mo`minler ha`m ka`pirler arasi'nda beriledi.

Mo`min-bul musi`lmanshi`li`qti`n barli`q qag`i`ydalari`n ta`n alg`an adam. Sebebi musi`lmanshi`li`q qag`i`ydalari` zuli`mli`qqa qarsi` bolg`ani` ushi`n, olar arasi`nda jamanli`qqa qol urg`an adamlar ushi`raspaydi`. Soni`n` ushi`nda mo`minler Quran zan`lari`na sadi`q adamlar boli`p esaplanadi`. Bunday adamlar Allatalani`n` ko`rsetpelerin inabatqa alg`an, namaz orazasi` duziw adamlar bolatug`i`ni` ani`q.

Al ka`pirler bolsa aqi`ret ku`ninin` bolatug`i`ni`na (yag`ni`y o`z qilmislari`na ekinshi dun`yada juwap beretug`i`ni`na isenbegeni ushi`nda) bul dun`yada jaman qi`lmi`slarg`a qol uradi`. Soni`n` ushi`nda olardi` ekinshi dun`yada u`lken jaza ku`tedi. Usi`nday sebepler menen Quranda adamlardi`n` qi`lmi`s arttiri`w sebepleri jazi`lg`an.

Quran ha`rqanday densawli`g`i` sap erkek u`yleniwge, ha`rqanday densawli`g`i` jaqsi` qiz ha`m hayal turmi`sqa shig`i`wg`a haqi`li` ekenligi haqqi`nda aytadi`. Ayla du`zip perzent ta`rbiyalaw Allatalani`n` zan`i`. Ayladag`i` kelispewshilik ta`g`dirdin` buyri`g`i`.

Soni`n` ushi`n da ayladag`i` neke ha`m talaq guwalar ti`ykari`nda er ha`m hayaldi`n` i`razi`li`g`i` menen boladi`. Bul haqqi`nda Quranni`n` «**Niso**» su`resinde to`mendegishe ayti`ladi`:

128. Eger bir hayal eri ta`repinen kewilsizlik yaki kelispewshilik payda boli`wi`nan qori`qsa, ol ekewi o`z-ara tu`sinisip, kelisip ali`wi` ziyansi`z. Kelisim (aji`rasi`p ketiwden) jaqsi`raqdur. Na`psi qizg`anshaqli`q joli`n tutadi`. Eger hayallari`n`i`zg`a jaqsi` ma`mlede bolsan`iz ha`m Allataladan qori`qsan`i`z (o`zlerin`izge jaqsi`). Sebebi Allataala barli`q ha`reketlerin`izden xabardar

bolg`an Ha`ziretdur.

130. Eger er-qati'n ajirali'p ketse, Allataala (olardi'n`) ekewinde o`zinin` kem peyilligi menen qorg`ag`ay. (yag`ni'y ha`r ekewine de buri'ng`i tu'rmi'si'nan jaqsi'raq er- qati'ndi' nesip ettirip, o`mirin ziyada etiw mu'mkin).

Ata-anani'n` o`z perzentine ta`rbiya beriwi pari'z. Ha`rqanday ata-ana o`z perzentlerin uylendiriw ha`m turmi'sqa shi'g`ari'wi'nda ko`z- qulaq boli'wi` kerek. Perzentinin` ata-anag`a qoyg`an talaplari' olardi'n` o`z mumkinshilikleri tiykari'nda boladi'. Olardag`i' joq na`rselerdi talap etiw-ka`pirlikdur. Eger olar perzentleri xor-zat etip, o`zleri sutqorli'q joli'nan barsa, onda ata-analar gu'na`kar boli'p qaladi. Leykin ha`r qanday perzenttin` ata-ana aldi'nda qari'zi' ko`p boladi'. Bul haqqi'nda Quranni'n` «A`lisra», su`resinde to`mendegi'she ayti'ladi'.

23. Pa`rwardigari'mi'z jalg`i'z o`zinin` si'yi'ni'wi'n`i'zdi' ha`m de ata-anag`a jaqsi'li'q etiwini'zdi ha`mir etedi. Eger olardi'n` (ata-anan`izdi'n`) birewi yaki ekewi de qol asti'n`izda kekselik joli'na jetse, olarg`a qarap «uh» tartpan` ha`m olardi'n` so`zlerin qaytarman`! Olarg`a (ha`mme waqi't) jaqsi' so`z ayti'n`!

24. Olar ushi'n, mehribanli'q etip, xorli'q qanaatti' pa`s tut, a`menger bol ha`m: «Pa`rwardigari'm, meni (olar) go`dek wag`i'mnan ta`rbiyalap o`sirgeni si'yaqli', sende olarg`a rehim qil»-dep (haqqi'lari'na duwa qi'l)!

Tap usi'nday pikirler «**Luqman**» su`resinde de ayti'ladi'.

Misali':

14. Biz insang`a ata-anasi'na (yag`ni'y olarg`a jaqsi'liq etiwdi) a`mir

ettik. Anasi' og'an a'zzilik ustine a'zzilik penen xa'mledar boldi' (yag'ni'y qarnindag'i' ha'mle u'lkeygen sayi'n anani'n` ma'dari' quri'p, a'zzilenip baradi'), oni' (ko`kirekten) aji'rati'w (muddeti) eki ji'lda (keledi). (Biz insang`a buyi'rdi'q): «Sen mag`an ha`m ata-anan`a shukir et! Jalg`iz o`zime qaytasan`.»

Sol ushi'nda ha`rqanday perzenttin` ata-ana aldi'ndag'i' qari'zi' awi'r. Tap usi' surenin` 15-ayati'nda ayti'lg`ani'nday ata-ana perzentine Allataalag`a sheek keltiretug`i'n, yaki qi'lmi'sqa bag`darlaytug`i'n o`z aytqanda g`ana oni' tin`lamawg`a boladi'. («Lekin ba`lki olar ka`pir bolsada» Olarg`a dun`yada jaqsi' ma`mlede bol»-deydi.

Bul dun`ya sonday go`zzal etip jarati'lg`an. Lekin ha`mmege bir tu'rli i'ri'sqi' inam etiwidin` ilaji joq. Sebebi adamlar bir qiyli' bolmaydi'. Olar arasi'nda aqi'lli' ha`m aqi'lsi'z, miynetkesh ha`m jalqaw, mo`min ha`m biyzari', toparlari' boladi'. Soni'n` ushi'n da olardi'n` ha`mmesine ten` i'ri'sqi' inam etip bolmaydi'.

Bayli'q-u'lken baxi't. Ol tek miynet penen talant tiykari'nda ji'ynali'wi' mumkin. Lekin bayli'q miynetsiz zorli'q ha`m sutxorli'q tiykari'nda jiynalg`anda haramg`a aylanadi'. Soni'n` ushi'nda haram-hadal, sawap ha`m saqawat Quranni'n` en` basli' ni'zami'na aylang`an. Quranda haram ha`m hadalli'q bir neshshe mag`anada beriledi.

Elimiz o`zinin` g`a`rezsizligine erisken da`slepki ku`nnen-aq, o`z dini, milliy u`rp-a`deti, da`stu`rlerine, bayramlari`na, ma`deniyati`na, o`z tari`yxi`na, ruwxiy ag`artiwshi`li`g`i`na itibar bere basladi`. Haqi`yqati`nda da, qaysi` xali`q bolmasi`n, o`zinin` milletin, kelip shig`i`wi`n, o`zligin bilmey turi`p, sol millettin` haqi`qi`y insani` bola almaydi`.

Ha`r qanday ta`jiriybege iye oqi`ti`wshi Jurtbasshi`mi`z miynetlerin, O`zbekstan Respublikasi`ni`n` «Bilimlendiriw haqqi`ndag`i qarari`, «Kadrlar tayarlawdi`n` milliy bag`darlamasi`», shaxsqa, oqi`wshi`g`a, oqi`ti`wshi`g`a qoyi`latug`i`n talaplardi` biliwi kerek. Jan`a pedagogikali`q texnologiyani`n` orayi`nda bilimlendiriw protsessinin` baslig`i` bolg`an oqi`ti`wshi` ha`m de bul protsesstin` sub`ekti menen ob`ekti bolg`an oqi`wshi` turadi`. Demek, eki adamni`n` birgeliktegi islesiw o`z ara ga`pleri, bir-birine ko`rsetetug`in ta`sirleri, en` zamanago`y ha`m milliy talaplar da`rejesinde boli`wi` sha`rt. Oni`n` ushi`n jas a`wladlardi`n` ta`lim ta`rbiyasi`na birinshi na`wbette, oqi`ti`wshi oqi`w-ta`rbiya protsessindegi alg`a qoyi`lg`an talaplar, oqi`wshi` menen birge islesiw, mashqala ha`m kelispewshilikler bolsa, olardi` jo`nlew, ta`lim-ta`rbiya, u`rp-a`detlerimizdi, milliyligimizdi, ata-babadan qalg`an u`rp-a`detlerdi Soni`n` ishinde quran ha`m ha`dislerdi jas a`wladti`n` ta`lim ta`rbiyasi`na toli`q da`rejede sin`diriw, joqari` da`rejede ruwxi`y ma`deniyati`n, sana-sezimin bekkemlewde, ta`rbiyalawda u`lken juwapkershilikli waziypa boli`p kelmekte.

Xali`q-xali`q pedagogikasi`ni`n` tiykarg`i` jaratiwshisi ekenligin ha`r bir ko`kireginde milliy ideologiya, a`dep-ikramli`li`q penen suwg`ari`lg`an insan

bilse kerek. Bul og`ada bay ta`lim-ta`rbiyali`q da`sturler, u`rp-a`detlerimiz, turmi`s qalpi, ma`resimler, tariyxi` ha`m ma`deniyati`, uzaq-uzaq a`sirlerge qanat jayg`an xalqi`mi`zdi`n` payda boli`wi` menen rawajlani`p, a`wladtan-a`wladqa o`tip, o`z ara baylani`sta qa`liplesti. Xalqi`mi`zdi`n` neshe a`sirler dawami`nda jaratqan ha`m turmi`s sinaqlari`nan tabi`sli` o`tken, qanshadan-qansha a`wladlardi` ta`rbiyalap, ka`malg`a keltirgen ha`m milliy qa`diriyatlardi` ta`rbiyalaw sistemasi` du`zilip, ata-babalari`mi`zdan bizge jetip kelgen jaslarg`a ta`lim-ta`rbiya beriwdegi wa`siyatlari`, ko`rgenleri, esitkenleri, qa`wim, uri`w, abirayli` adamlardi`n` ma`sla`ha`tleri ha`m ta`jiriybeleri negizinde sho`lkemlestiriledi. Xali`q pedagogikasi` balalardi` Uli`wma insaniyli`q ha`m milliy qa`diriyatlardi`n` joqari` o`lshemine say ta`rbiyalawda maqset etedi.

Xali`q pedagogikasi` o`z ishine ta`lim-ta`rbiyani`, urp-a`det da`sturlerdi`, ruwxiyli`g`i`mi`zdi`, ata-ana pari`zi`, perzent waziypasi`, ta`rbiyasi`, u`rp-a`det da`stu`rlerimizdi o`z ishine aladi. Demek, xali`q pedagogikasi`nda xali`q awizeki do`retpeleri, solardi`n` ishindegi ko`p a`sirlerden beri kiyati`rg`an danali`q so`zleri, sheshenlik penen qollani`lg`an ta`lim-ta`rbiyali`q xarakterge ta`n naqi`l-maqallar har qanday jaslardi` ta`rbiyalawda a`dep-ikramli`li`q, ka`sipke tayarlaw, ilimge tayarlaw, iyman, insap, insanlardi`n` ruwxiy dun`yasi`, u`rp-a`det, amanatqa qi`yanet etpew, a`dalatli` boli`w, o`tirik so`ylemew, kek saqlamaw haqqi`nda ayti`ladi`. Bul ma`seleler Muxammed payg`ambardi`n` ha`dislerinde de ayti`lg`an: 1. Amanatqa qiyamet etpew. 2. O`tirik so`ylemew. 3. Sha`rt qoyssa ori`nlaw. 4. birew menen uri`ssa, kek saqlamaw.

Ata-babalari'mi'zdi'n` perzent dun`yag`a kelgen ku`nnen baslap, qulag`ina azan ayti'p, jaqsi' niyette at qoyadi', «balani' jastan» dep, oni' keleshek turmi'sqa tayarlaydi'. Bilim beriwde, a`dep-ikramli'li'qta, haq ju'reklilik, wa`dege wapa, barg`a, joqqa ko`niwge baylani'sli'. Naqi'l-maqallardan ko`birek paydalanadi'. Ha`diste de ayti'lg`an: «Hesh kim, hesh kimnen arti'q emes. Arti'qli'q adamzatti'n` hadal ta`rbiya ali'wi'nda». Demek, shan`araqta, ja`ma`a`tte perzent ta`rbiyasi'na naqi'l-maqallar ayri'qsha ori'ndi' iyeleydi.

Xali'q pedagogikasi'nda da`stu'r, salt, u'rp-a`det bul ha`mme musi'lmanlardi'n` pari'zi', a`depliliktin` ni'shani' boli'p tabi'ladi'. Ja`miyette, ma`ha`llede, shan`araqta ta`lim menen ta`rbiyani' alg`an ul menen qi'z suwg`ari'ladi'. Ma`selen, shan`araqta ul perzent u'lkeyip, ka`malg`a kelse, ata-anasi' bes pari'zi'ni'n` birewi, u'ylendiriw, al qiz perzentti ko`rgenli, siylasi'qli' shan`araqqa kelin boli'wi'n tileydi. Soni'n` ushi'n da xali'qta «Ata salg`an jol bar, ene pishken ton bar» degen naqi'l jas a`wladti'n` ata-babadan miyras da`stu'r ekenligin ko`rsetedi.

Adamlar ja`ma`a`tindegı qa`liplesken minez-quli'qti' ma`lim bag`darda saqlap turi'wshi' kush-ta`rbiya dep oylag`an Muhammed ibn Abdulla jaslardi'n` a`dep-ikramli'li'g`i'na, adamgershilik minez qulqi'na ayri'qsha itibar qaratti'. Jaqsi' pa`ziyletke bay, a`dep-ikramli'li'qti'n` mazmuni'n miynet qa`liplestiretug`i'ni'n inabatqa ala oti'ri'p, Payg`ambar alayhissalam ta`lim-ta`rbiyali'q ko`z-qaraslari'nda jaslardi' miynet suyiwshilikke u'yretiwege, miynetti hurmetlew ruwxı'nda ta`rbiyalawg`a u'lken kewil bo`ldi. Ja`miyettegi

adamlardi'n` en` jaqsi'si man`lay teri arqasi'nda ruwzigershilik keshirip, ri'sqi' nesiyybesin tabatug`i'ni', «Ha`r bir musi'lmang`a hadal risqi' tilew pari'z» (537) dep adamdi' miynet asi'raytug`ini'n, bir mo`hmin bende minnetli tu'rde o`zine say ku'n ko`risi ushi'n miynet islewi sha`rt ekenin, risqi' nesiyybeni o`z miyneti arqali' tabi'wi' lazi'mli'g`i'n bayanlag`an.

Ulli oyshi'l jaslardi'n` hadal xizmet etip, hadal napaqa tabi'wi'na ayri'qsha a`hmiyet berdi. «Tabi'lg`an dun`yani'n` en` tazasi' (jaqsi'si) adamni'n` man`lay teri menen tabi'lg`ani'»... (128) «Ha`y adamlar, Ta'n`riden qorqin`lar, i'ri'sqi'n`izdi' jaqsi' jol menen tawi'p jewge ha`reket qi'li'n`lar. Hesh bir insan o`z i'ri'sqi' nesiyybesin jep tawi'spag`ansha dun`yadan o`tpeydi... Sol ushi'n tirishilikti jaqsi' jolg`a qoyip, hadali'n ali'n`lar, harami'n qoyi'n`lar» (206) dep mo`hmin bendelerdi jas waqi'tta o`z miyneti menen hadal nan tabi'wg`a, bala-shag`ani', ata-anani' pa`k i'ri'sqi' arqali' bag`iwg`a ta`rbiyalaw kerekligin aytti'. Buni' Allani'n` o`z bendelerinen talap etetug`i'n hadalli'g`i'ni'n` bir ta`repi dep qaradi.

Muhammed alayhissalam miynetsiz dun`ya tabi'w, musi'lmanni'n` isi emesligin, ha`tteki puldi' paydag`a berip, o`sim ali'w menen shug`i'llani'wshi' sutxorli'qti'n` o`zin adamdi' nabi't etetug`i'n jetti na`rsenin` to`rtinshi (29) dep esapladi'. Miynet islewdi qi'yi'nsi'ni'p, birewdin` arqasi'nda jasaw mo`hmin insang`a miyasar emes, ha`tteki qudayg`a si'yi'ni'p da`rwishlik joli'na tu'sken bolsa da basqani'n` esabi'nan jasamasi'n, o`zgelerge awi'rli'g`i' tuspewi, ha`r bir insan ekinshi adamg`a musallat bolmay o`zin asi'ri'wi' tiyis. Deni saw adamnin` hesh na`rsenin` esabi'n tappay, birewlerdin` napaqasi'na sheriklikte

jasawi' o`zin-o`zi xorlawi'. «Alla-taala bendenin` xor boli'wi'n ha`m o`zin xorli'qqa tu'sirgenin jaqsi' ko`rmeydi» (60) Adamni'n` o`zin-o`zi a`bigershilikke salmawi'n, bunday jag`daydi'n` aldi'n ali'w maqsetinde jaslardi' miynetten qi'yi'nsi'nbawg`a ta`rbiyalaw kerekligin tusi'ndirdi. Miynet mo`hmin bendeni haqi'qi'y musi'rman etip, hadal nan tawi'p, turmi's keshiriwge eristiretug`i'n qural dep esapladi'. Usi' sebepli, Muhammed ibn Abdulla jaslardi'n` o`zine ma`lim ka`sip tan`lap ali'wi' tiyisliligin, xali'q ushi'n paydali' miynetin` tu'ri ko`p ekenin, usi'nin` ishinde sharwashi'li'q penen shug`illani'p mal bag`iw jaqsi' talap esaplanatug`i'ni'n, a`sirese Quday-taalag`a qa`siplerdin` ishindegi en` unaytug`ini diyxanshiliq ha`m «diyxan» degen at ekenin, jaslarg`a da`n egip, daqil o`siriwdi u'yretiwdin` xaliqtin` abadanshilig`in asiriw ushi'n og`ada kerekligin: «Diyxanshiliq penen shug`illanin`, diyxanshiliq muba`rek ka`sip» (44) dep jazg`an edi.

Bulardan tisqari jaslar ushi'n shug`illaniw paydali «Ka`siptin` abzali hadal sawda ha`m adamnin` qol o`neri» (151) ekenligin aytip, jaslardin` turli o`ner u'yreniwine diqqat bo`ldi. Ka`siptin` ishindegi en` jaqsi'si o`nermentshilik dep bahaladi. Uli'wma aytqanimizda, xaliq pedagogikasinda oqi'ti'wshinin` o`sip kiyatirg`an jas a`wladqa ata-babalarimizdan qalg`an milliy ta`rbiya tiykari'nda bilim beriw ha`m qariz, ha`m pariz boli'p tabiladi. Jurtbasshi'mi'z aytqani'nday, «perzentlerimiz bizden ko`re aqilli, dana ha`m a`lbette bahitliraq boli'wi' sha`rt» degen ideyani alg`a surgen halda, ha`r bir pedagog xaliq pedagogikasina suyenip jumis islewi waqit talabi boli'p qalmaqta. Soni'n` ushi'n xalqimizda «Biyday eksen`, biyday orasan`» degendey o`mir gu'lleri

bolg`an jas a`wladti ta`rbiyalaw, erten`gi tan` ushi`n, erten`gi keleshek ushi`n, xali`q ushi`n xizmet etetug`in ma`rt batirlardi ta`rbiyalaw bizlerdey pedagoglarg`a u`lken waziypa boli`p qala beredi.

PAYDALANILG`AN A`DEBEYaTLAR

1.I. A. Karimov yuksak manaviyat engilmas kuch Toshkent-2008.

2. K. Ma'mbetov, G. Jaqsi'mova. Qaraqalpaq a`debiyati (orta mekteptin` 7-klasi ushi'n sabaqliq) No`kis «bilim» 2005
2. Qaraqalpaqstan mug`allimi. (jurnal) 2000 j, 1-2 sane
3. Ilimiy toplam No`kis «Bilim» 2002
4. O. Alewov Qaraqalpaqstanda ta`lim tarbiyaliq oylardin` qa`liplesiwi ha`m rawajlani'wi'. Bilim -1993
5. Qaraqalpaqstan mug'allimi jurnali. 2001 ji'l. 3-4 sanalari
6. Abu Abdullah awdarmasi Muhammad ibn ismoil Al-Buxariy Ha'dis toshkent 1992.
7. M.A. Usmanov Islom (spravochnik) toshkent1989
8. V. Irving (I. Yusupov awdarmasi Muhammed payg'ambardin' o'miri) No'kis 1992.
9. O' A'lewov Muhammed payg'ambar alayhissalamnin' ta'lim-tarbiyaliq oy-pikirleri. No'kis-1993.
10. Rasulmuhammad Ashurboy uli Abdushukurov. Axmad Yassaviy Debonu hikmat Toshkent-1992.
11. K. Ma'mbetov. Quran ta'liymatlari. No'kis-1996.
12. A`. Paxratdinov Qaraqalpaq a`debiyatin oqetiwi metodikasi No`kis-2004.
13. A`. Paxratdinov Qaraqalpaq a`debiyatin oqi'ti'w metodikasinin` aktual ma`seleleri No`kis-1989.
14. A`. Paxratdinov Qaraqalpaq a`debiyatin oqi'ti'w metodikasinin` geypara ma`seleleri. No`kis1991.
15. K. Palembetov, E. Pirniyazov, Z. Berdimuratova. a`debiyatti oqi'ti'w

metodikasi (8-klasslar ushi'n metodikaliq qollanba) No`kis-2009.

16. K. Ja`rimbetov XIX a`sir qaraqalpaq lirikasinin` janrlig qa`siyetleri ha`m rawajlaniw tariyxi. No`kis-2004.

17. A. Pirniyazova Qaraqalpaq tilin pedagogikaliq texnologiya tiykari`nda oqi`ti`w. No`kis-2008.

18. A`. Paxratdinov. Pedtexnologiya tiykarlari No`kis-2009.

19. N. N. A`zizxujaeva Pedagogika texnologiyalar ha`m pedagogikaliq sheberlik. Toshkent-2006.

20. K. Turdibaev Didaktikaliq sheg`armalar-ruwxiy baylig`imiz No`kis-2009.